


Tillsammans i krisen

FRAMTIDENS FRIVILLIGHET INOM
KRISBEREDSKAP OCH TOTALFÖRSVAR



Svenska Röda Korset



Titel: Tillsammans i krisen – framtidens frivillighet inom krisberedskap

Medverkande: Susanna Björk, Dan Eliasson, Anders Forsberg, Ulrica Gradin Fredrik Hammarbäck, Matthias Max, Gabor Nagy, Therese Palm, Heléne Rådemar, Veronica Strandh, Ylva Jonsson Strömberg, Thomas Tscherning, Misse Wester, Åsa Älander, Martin Ärnlov

Redaktörer: Svenska Röda Korset – Anders Forsberg, Josefine Karlsson och Åsa Wiklund

Grafisk form: Sabina Helmola, MADE BY FLOW

Tryck: ÅTTA.45 Tryckeri

Omslagsfoto: Försvarsmakten

Detta är en antologi, en samlingsvolym där företrädare för flera olika organisationer deltar och där många olika perspektiv och synpunkter förs fram. De åsikter som uttrycks i de respektive texterna är skribenternas egna, och delas ej nödvändigtvis av Svenska Röda Korset.

SVENSKA RÖDA KORSET är en neutral och självständig, opartisk humanitär organisation vars uppdrag är att förhindra och lindra mänskligt lidande, skydda liv och hälsa och att säkerställa respekt för varje människas värde, särskilt under väpnade konflikter, kriser och andra nödsituationer. Som nationell rödakorsförening i Sverige har Svenska Röda Korset en stödjande roll till de offentliga myndigheterna, en roll som är fastslagen såväl i internationell rätt som i svensk lagstiftning.



INNEHÅLL

| | |
|---|----|
| Frivillighetens roll i svensk krisberedskap och totalförsvaret – Martin Årnlöv, Svenska Röda Korset | 4 |
| Samverkan med frivilliga i kris – Ylva Jonsson Strömberg, Svenska Röda Korset | 5 |
| Frivilligt engagemang – en nyckelkomponent i framtida krisberedskap och krishantering – Veronica Strandh, Umeå universitet | 10 |
| Brobyggarna – Dan Eliasson, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap | 15 |
| Att leda frivilliga i kris – Åsa Ålander, Svenska Röda Korset | 20 |
| Utblick: Susanna Björk, Swedish Standards Institute | 28 |
| Jämställdhet bidrar till fred – Heléne Rådemar, Svenska Lottakåren | 30 |
| Den bästa av viljor – Gabor Nagy, Försvarsmakten | 36 |
| Kriser och könsroller – Misse Wester, Lunds universitet | 42 |
| Partnerskap mellan näringsliv och civilsamhället – Thomas Tscherning, Bring | 50 |
| Utblick: Matthias Max, Tyska Röda Korset | 54 |
| Närvaro, trygghet, engagemang – Therese Palm, Svenska Brukshundklubben | 56 |
| Vi behöver frivilligorganisationerna – Ulrica Gradin, Länsstyrelsen i Västmanlands län | 62 |



Frivillighetens roll i svensk krisberedskap och totalförsvaret

För oss inom civilsamhället, och i synnerhet för oss inom rödakors- och rödahalvmånerörelsen, är kraften i frivillighet inget nytt. De senaste åren har tydligt visat att frivillighet är en central motor i svensk krisberedskap: för att engagera allmänheten och den enskilde, för att förankra vikten av ett gemensamt ansvar för ett säkert och tryggt samhälle, och ja, för att få saker gjorda.

En opinionsundersökning från Novus och Svenska Röda Korset visar att nära nio av tio kan tänka sig att göra en insats som frivillig i händelse av en allvarlig samhällskris. Samtidigt vet drygt sex av tio av de tillfrågade inte vilken organisation de ska vända sig till. Det vilar ett ansvar på oss inom de svenska frivilligorganisationerna att ändra på detta – men vi behöver göra det tillsammans med myndigheter och andra aktörer.

Svenska Röda Korset bidrar med första hjälpen, krisstöd, frivilligsamordning, efterforskning och familjeåterförening, insatser inom hälsa och mycket annat – i förebyggande syfte, och när krisen är ett faktum.

Frivillighetens styrka märktes tydligt under skogsbränderna sommaren 2018. Svenska Röda Korset kanaliserade gåvor från privatpersoner och företag och stöttade med allt från att rulla brandslang till behandling av vätskebrist. Frivilliga delade ut mat och vatten, såg till att räddningsarbetare fick en sängplats och erbjöd stöd till drabbade. Spontanfrivilliga från hela landet fyllde luckor och utförde de uppgifter som behövdes.

Statliga utredningar visar att offentliga aktörer behöver bli bättre på att ta emot och använda förstärkningsresurser, inklusive den resurs som frivilliga utgör. Myndigheter, kommuner och länsstyrelser behöver öppna upp än mer för samverkan med frivilligorganisationer. Och från vårt håll behöver vi bli bättre på att möta myndigheterna och göra oss tillgängliga.

Frågan är större än enbart krisberedskap, det handlar även om civilsamhällets långsiktiga stabilitet och organisering. Myndigheter är sällan rustade för uppgiften att organisera frivilliga, men tillsammans kan vi bygga bättre beredskap.

Svenska Röda Korset är berett att ta ansvar. Nu förbereder vi oss vad gäller frivilligresurser med målsättningen att år 2025 ha 20 000 volontärer utbildade för att agera både i kris och väpnad konflikt. Vi är inte där ännu, men vi ser såväl inom vår egen organisation som inom samhället i övrigt en stor potential, en kraft som vi inte får gå miste om.

Utmaningen är att möjliggöra för samverkan och gemensam långsiktig planering, allt med målsättningen att ingen människa ska lämnas ensam i en katastrof.

Martin Ärnlov
Generalsekreterare, Svenska Röda Korset

SVENSKA RÖDA KORSET

Samverkan med frivilliga i kris



Ylva Jonsson Strömberg,
Krisberedskapschef, Svenska Röda Korset

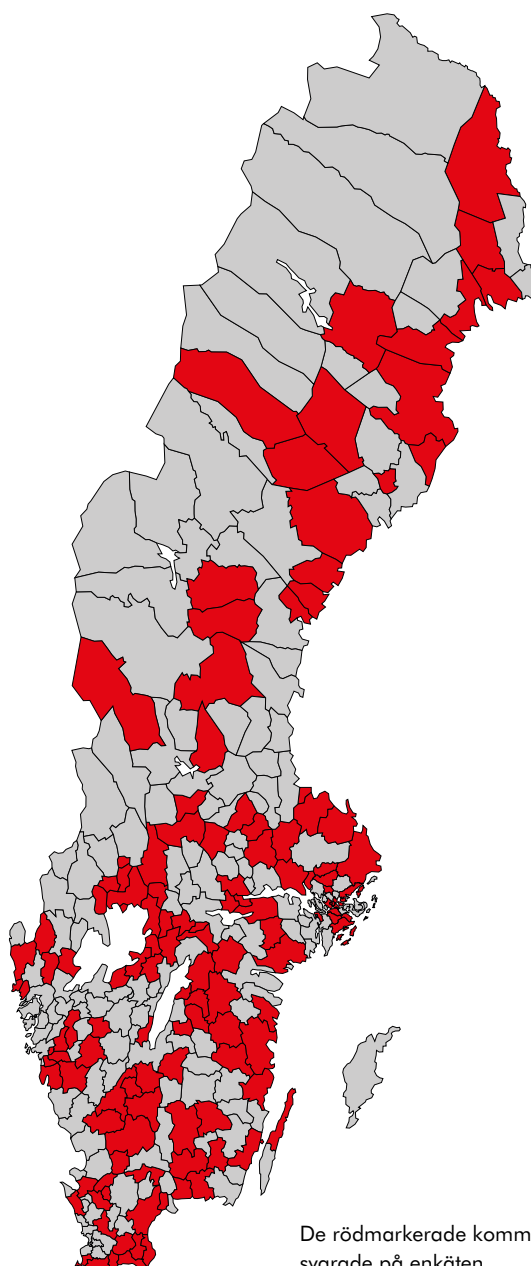
Svenska Röda Korset är en del av den världsomspännande rödakors- och rödahalvmånerörelsen. Som frivilligorganisation har vi i över 150 år arbetat för att förhindra och lindra mänskligt lidande, något som idag känns mer relevant än någonsin. Under våren 2019 genomförde Svenska Röda Korset en enkät där samtliga Sveriges kommuner tillfrågades om samverkan med frivilligorganisationer. Mer än två tredjedelar av kommunerna, spridda över hela landet, svarade på enkäten (se karta).

Syftet med undersökningen var att få en översyn och att synliggöra lokala skillnader: kommunerna är nyckelaktörer i svensk krisberedskap, det är hos kommunerna frågor om hantering, samverkan och resurser nästan alltid slutligen landar.

Enkäten, och den här antologin i sin helhet, ser vi som en början: ett sätt att lyfta frågan om frivillighet inom svensk krisberedskap och totalförsvaret, och som ett underlag för ett fortsatt samtal – helt enkelt som ett sätt att säkerställa att hela Sverige bidrar när det oväntade sker.

Svenska Röda Korset grundades 1865. Vi har lång erfarenhet av att agera i kris, internationellt och här hemma. Bland annat bedrev vi ett stort arbete över hela landet vid flyktningmottagandet hösten 2015, där vi också samverkade med flera andra civilsamhällesorganisationer. Dessa erfarenheter ledde till att vi tillsammans med Rädda Barnen och Sveriges Stadsmissioner tog fram en handbok för samverkan inom civilsamhället i händelse av kris.¹

Utifrån de senaste årens erfarenheter vill vi genom denna antologi bidra med kunskap, och kanske än



De rödmarkerade kommunerna svarade på enkäten.

¹ Handbok för civilsamhällets samverkan vid kriser – En modell baserad på erfarenheter från samarbetet mellan Rädda Barnen, Svenska Röda Korset och Riksföreningen Sveriges Stadsmissioner under flyktningmottagandet hösten 2015.

mer, med energi, till diskussionen om frivillighetens roll i svensk krisberedskap och totalförsvaret.

OM KOMMUNERNAS SAMVERKAN MED FRIVILLIGA

En stor majoritet av kommunerna som deltog i enkätundersökningen uppger att de har kontakt med frivilligorganisationer inom ramen för krisberedskap och/eller civilt försvar (se figur 1). Många kommuner beskriver att de har samverkan med frivilliga försvarsorganisationer (FFO) eller frivilliga resursgrupper (FRG). Vissa av kommunerna nämner även samverkan med någon av Svenska Röda Korsets lokalföreningar.

Flera av kommunerna påtalar att de behöver förbättra kontakten med frivilligorganisationerna samt vidga samarbetet och inkludera fler organisationer. Som exempel på organisationer där man ser möjlighet för vidare samverkan nämns Lantbrukarnas riksförbund, trossamfund, studieförbund och övrigt föreningsliv, såsom idrottsföreningar.

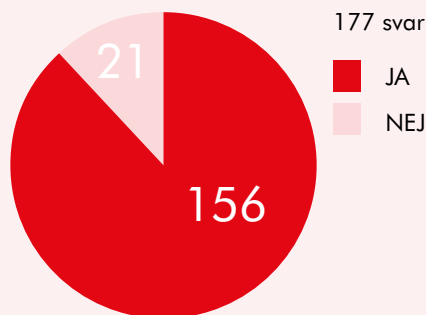
Bland de kommuner som deltog i undersökningen har två tredjedelar erfarenhet av konkret samverkan med frivilligorganisationer i händelse av kris eller inom det civila försvaret (se figur 2). Denna samverkan är ofta av oplanerad karaktär, det vill säga händelsedrivna. Många skriver att samverkan skett i samband med faktiska händelser och i enstaka fall genom planerad övningsverksamhet. Som exempel på »skarp« samverkan nämns skogsbränderna i Västmanland 2014, i Lanna 2017 samt under sommaren 2018. Övriga händelser som nämns är flyktningmottagandet 2015–2016, stormarna Gudrun och Alfrida, översvämningar, vattenläckor, bemanning av trygghetspunkter och bevakning av avspärringar under evenemang och VIP-besök.

Bedömningen av hur väl sådan samverkan har fungerat är spridd: vissa kommuner beskriver det som att samverkan fungerar bra, medan ett fåtal beskriver samverkan med frivilligorganisationer som ett otympligt sätt att arbeta och att det kan vara svårt att få kontinuitet i arbetet då det sker sporadiskt eller väldigt sällan. Många påtalar att de avser att utveckla och förbättra samarbetet med frivilligorganisationer.

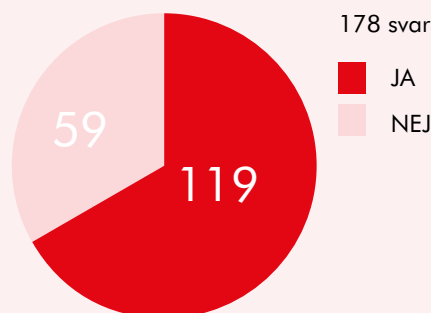
På frågan om man har planering för att kunna samverka med frivilligorganisationer (se figur 3) svarar många av de kommuner som idag inte har någon samverkan att de arbetar för att upprätta en sådan. Bland de som redan har samverkan svarar många att de avser att genomföra utbildningar eller övningar

FRÅGOR TILL KOMMUNERNA

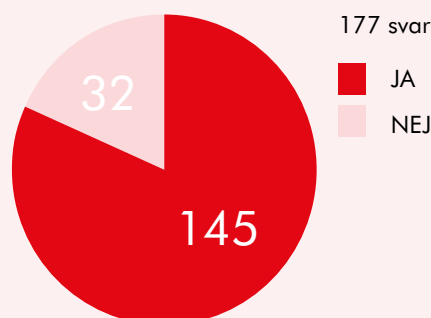
1. Har er kommun kontakt med frivilligorganisationer inom ramen för krisberedskap och/eller civilt försvar?



2. Har er kommun erfarenhet av samverkan med frivilligorganisationer i händelse av kris eller inom det civila försvaret? (hantering av skarpa händelser, övningar etc.)



3. Har er kommun planerat för att kunna samverka med/ använda er av frivilligorganisationer i händelse av kris eller höjd beredskap? (utbildning, övning, gemensam planering etc.)



inom kort, främst tillsammans med frivilliga försvarsorganisationer, eller genom lokala frivilliga resursgrupper.

Ett fåtal kommuner påpekar att utbildning och övningar kräver stora resurser och att det kan vara svårt att hitta aktörer som kan organisera beredskapsverksamhet bestående av personer som redan har viss erfarenhet eller utbildning.

Många kommuner uttrycker en stark vilja att tydliggöra, förbättra och utöka samarbetet med frivilligorganisationer. Flera betonar även att de gärna ser att samverkan med frivilligorganisationerna utvecklas genom utbildning, planering och övning för att skapa förståelse för varandras roller och undvika »kulturkrockar« mellan kommun och frivilliga. Som utmaningar för samverkan nämns att en enskild kommun kan ha svårt att upprätthålla ett förhållande till flera enskilda organisationer. En kommun skriver:

- » Kommunens samverkan med frivilligorganisationer är komplex av den anledningen att många organisationer knackar på dörren och vill vara en resurs. Kommunen har svårt generellt att ha ett förhållande med alla organisationer.²

Bland utmaningarna nämns även att själva ramarna för samverkan är otydliga – detta kan ta sig formen av att det uppstår missförstånd kring roller vid insatser och att kommuner ibland har svårt att upprätthålla kontakten med de olika frivilligorganisationerna. Flera kommuner nämner även att det saknas resurser för att bygga upp och upprätthålla detta arbete. Kopplat till detta skriver en kommun:

- » Det finns ett stort värde i att vidareutveckla denna samverkan. Sannolikt kan det vara så att frivilligorganisationer kommer få en avgörande betydelse huruvida arbetet under kris/höjd beredskap är framgångsrikt eller inte med beaktande av de begränsade resurser olika kommuner har möjlighet att förfoga över, i synnerhet för de mindre kommunerna.³

Flera kommuner trycker på vikten av samverkan. En kommun skriver:

- » Vi vill kunna stärka samverkan och samarbetet med dessa organisationer i händelse av en samhällskris.⁴

En annan kommun skriver:

- » För små kommuner är det en självklarhet att samverkan sker med frivilligorganisationerna i händelse av en samhällsstörning.⁵

För att komma till rätta med de utmaningar som lyfts efterlyser respondenterna vissa åtgärder, till exempel att en tydligare frivilligsamordning bör upprättas på regional eller delregional nivå och som kommunerna kan avropa vid behov. En kommun skriver:

- » Idén med samverkan mellan kommun och frivilliga är bra, men förutsättningarna för samverkan kan upplevas otydliga. [...] Det är svårt att veta om den resurs man skulle behöva faktiskt är tillgänglig när det behövs. [...] Det blir ibland tydligt att kommunen är lag- och regelstyrd och frivilliga är just frivilliga. Kulturkrockar och olika förväntningar är en utmaning att hantera. Det vore bättre med en tydligare frivilligsamordning på regional eller delregional nivå som kommuner skulle kunna avropa när det behövs.⁶

Samtidigt håller det frivilliga engagemanget på att förändras. Några kommuner uttrycker att det behövs mindre, mer flexibla grupper som på ett smidigt sätt kan organisera de spontanfrivilliga som dyker upp och vill hjälpa till på plats. Detta beskrivs som en utmaning eftersom det kan vara svårt för kommunens personal att ta hand om dessa spontanfrivilliga när kommunens resurser redan är uppbundna i andra delar av en krisinsats. En kommun skriver bland annat:

- » Erfarenhet från både nationella och egna lokala händelser de senare åren visar att många frivilliga sluter upp när något väl händer, de tillhör inte föreningar och organisationer i vardagen [...]. Detta är vår stora utmaning tror jag, att ställa om våra frivilliga resurser till mindre, mer flexibla grupper, som kan hjälpa till att organisera många spontanfrivilliga. Där har vi mycket jobb kvar att göra.⁷

2 Mindre kommun i Värmlands län

3 Mindre kommun i Östergötlands län

4 Mindre kommun i Örebro län

5 Mellanstor kommun i Västmanlands län

6 Svarande som ej angett kommuntillhörighet

7 Mindre kommun i Östergötlands län

» DET ÄR TYDLIGT ATT DET BEHÖVER SÄKERSTÄLLAS ETT GEMENSAMT, NATIONELLT PERSPEKTIV PÅ HUR SAMVERKAN MED FRIVILLIGORGANISATIONER SKA FUNGERA. «

Sammantaget visar enkätundersökningen att en majoritet av kommunerna på olika sätt faktiskt har samverkan med frivilliga. Dock ser det väldigt olika runt om i landet – det finns nästan lika många lösningar som det finns kommuner. Det är tydligt att det behöver säkerställas ett gemensamt, nationellt perspektiv på hur samverkan med frivilligorganisationer ska fungera. Här ser Svenska Röda Korset många möjligheter inför framtiden.

FRIVILLIGAS ROLL INOM SVENSK KRISBEREDSKAP OCH TOTALFÖRSVARET

Att frivilligorganisationer har en roll i detta sammanhang kan knappast ses som kontroversiellt – något som också kommunernas svar pekar på.⁸ Men flera utmaningar kvarstår.

I den gällande försvarspolitiska inriktningen fastslår regeringen att »planeringen av totalförsvaret likväl som samhällets krisberedskap bör innehålla ett utvecklat frivilligperspektiv. Frivilligorganisationer inklusive de frivilliga försvarsorganisationerna har en bred kunskap, engagemang och förmåga att bidra till att stärka det breda säkerhetsarbetet.»⁹

Regeringen påtalar också att de frivilliga försvarsorganisationernas möjlighet att bidra till totalförsvaret och samhällets krisberedskap behöver utvecklas och att ett långsiktigt ekonomiskt stöd behöver säkerställas.¹⁰

Vikten av frivilliga lyfts även av andra instanser: i delbetänkandet Motståndskraft från december 2017 föreslår försvarsberedningen en utökad roll för de frivilliga försvarsorganisationerna, för att möta de behov man ser inom det svenska totalförsvaret.

Beredningen lyfter också vikten av att kunna ta emot, utbilda och organisera spontanfrivilliga, och då särskilt inom ramen för totalförsvaret.¹¹

Utredningen efter skogsbränderna sommaren 2018 slår fast att det inte råder »någon tvekan om att de många frivilliga (spontanfrivilliga eller organiserade av frivilligorganisationer) bidrog med ett omfattande och ovärderligt stöd till räddningsinsatserna. Räddningstjänsternas och kommunernas förmåga att samverka med frivilligorganisationer och spontanfrivilliga behöver emellertid förbättras.»¹²

I dagsläget ligger detta fokus främst på de frivilliga försvarsorganisationerna, men här ser Svenska Röda Korset stor vikt i att även inkludera det bredare civilsamhället.

Svenska Röda Korset betonar även att om många aktörer pekar på en ökad osäkerhet, och särskilt ett förändrat säkerhetspolitiskt klimat, så är de allra flesta hoten mot Sverige i dagsläget fredstida. Det är viktigt att vi planerar för att kunna skydda vårt samhälle mot ett väpnat angrepp, men det finns utmaningar och risker som är av långt större sannolikhet: väder- och naturhändelser, social problematik och utanförskap, risk mot liv och hälsa från smittsamma sjukdomar och pandemier etc. Sveriges förmåga att möta dessa risker, inklusive frivillighetens roll, måste utgå ifrån ett brett säkerhetsperspektiv.

Här ingår vikten av att inkludera näringslivet, även i den breda krisberedskapen. Svenska Röda Korset har goda erfarenheter av så kallade beredskapspartners, företag som genom avtal erbjuder stöd, varor och tjänster till Svenska Röda Korssets insatser, i händelse av kris. Vår beredskapspartner Bring skriver i antologin om samarbete i kris, en modell att bygga vidare på.

SPANINGAR

I de kommande kapitlen ges ett flertal perspektiv på frivillighetens roll – och ett antal spaningar identifieras:

» **FÖRÄNDRADE BEHOV:** Vi ser att behoven såväl hos enskilda som i samhället i stort ser annorlunda ut idag. Vi ser ökad utsatthet, ökad spridning i språkkunskaper, och större digitala

8 Vikten av att tydliggöra behovet av frivilliga nämns bland annat även i MSB:s och SKL:s överenskommelse om kommunernas krisberedskap för åren 2019-2022 (Överenskommelse om kommunernas krisberedskap 2019-2022, MSB och SKL (MSB 2018-09779/ SKL 18/03101))

9 Försvarspolitisk inriktning – Sveriges försvar 2016–2020 (Prop. 2014/15:109), sid. 115

10 Försvarspolitisk inriktning – Sveriges försvar 2016–2020 (Prop. 2014/15:109), sid. 11

11 Motståndskraft – inriktningen av totalförsvaret och utformningen av det civila försvaret 2021–2025 (Ds 2017:66), sid. 132–134

12 Skogsbränderna sommaren 2018 (SOU 2019:7)

» FRIVILLIGHETEN INOM KRISBEREDSKAPEN ÄR EN KRAFT MED ENORM POTENTIAL. DET ÄR UPP TILL OSS ALLA ATT SE TILL ATT DEN KOMMER TILL SIN RÄTT. «

klyftor. Vi behöver fånga upp och förstå olika typer av utsatthet, och skapa en tydlig bild av samvarierande och mångfacetterade behov, och hur de leder till risk för utsatthet i händelse av kris. Vi behöver också bli bättre på att förstå människors olika kapacitet och resurser. Här lyfter bland andra Misse Wester och Heléne Rådemar viktiga perspektiv i sina respektive kapitel.

» FÖRÄNDRAD REPRESENTATION:

Vi behöver säkerställa att vi finns på de platser vi behöver finnas, att våra organisationer reflekterar samhället så som det ser ut, och att de frivilliga är representativa för landets demografi. Det är såväl en fråga om att vara representativa som en fråga om effektivitet, och att vi kan säkerställa att vi når alla de som riskerar att drabbas. Detta är aspekter som bland andra Åsa Ålander och Ulrica Gradin betonar i sina kapitel.

» **FÖRÄNDRAT ENGAGEMANG:** Människors vilja att engagera sig verkar inte ha förändrats, däremot ser vi att formerna för engagemang ser annorlunda ut idag än tidigare. Begrepp som 'spontanfrivillighet' och 'gigg-engagemang' har ganska nyligen introducerats i vår vokabulär. De nya formerna för hur människor vill bidra är en utmaning för oss traditionella 'folkrörelseorganisationer' och något vi inte kan undvika att adressera. Dessa perspektiv lyfter Dan Eliasson och Veronica Strandh tydligt i sina bidrag.

» FÖRÄNDRADE KOMPETENSBEHOV:

När krisen kommer, och när de behov som uppstår ska mötas, ser vi att nya kompetenser, och i vissa fall ren yrkesexpertis, behövs bland de frivilliga. För att agera behöver vi kunskaper inom IT, språk, informatik och organisering. Här lyfter bland andra Gabor Nagy och Therese Palm viktiga perspektiv såsom möjligheten att använda hundar när tekniken brister.

» **FÖRÄNDRAT KLIMAT:** Mänsklig klimatpåverkan är alltmer en faktor i förberedelser och hanteringen av kriser¹³ – men också en möjlighet för nytt engagemang. När World Economic Forums Global Risk Report 2019 summerar de främsta riskerna som världen står inför dominerar listan, föga förvånande, av risker kopplade till klimat- och naturrelaterade händelser.¹⁴ Men denna utmaning är en enorm möjlighet att engagera människor – såväl i det förebyggande arbetet, som i hanteringen av konsekvenserna av ett förändrat klimat.

VÄGAR FRAMÅT

Vi ser också att vi har ett antal möjliga vägar framåt – vi kan kalla det för lösningar eller möjligheter, oavsett finns det många bra erfarenheter att lära av:

» LÄRDOMAR FINNS ATT DRA FRÅN

FLERA ANDRA LÄNDER OCH AKTÖRER: Här belyser Max Matthias, Thomas Tscherning och Susanna Björk viktiga perspektiv, från Tyskland, näringslivet och från det arbete som sker inom framtagnandet av standarder.

» SATSA MER PÅ STRUKTUR OCH

ORGANISERING: För att möjliggöra för såväl traditionella frivilligorganisationer och för spontanfrivillighet krävs att offentliga aktörer stödjer samverkan, möjliggör för organisering, och stödjer de som bidrar. Här är det centralt att regering och ansvariga myndigheter säkerställer att det finns finansiering för att upprätta professionell hantering av bland annat spontanfrivilliga.

» **TÄNK BREDARE:** Civilsamhället är stort och rikt och består av människor som vill driva förändring – i vardagen och när krisen kommer.

Frivilligheten är en kraft med enorm potential. Det är upp till oss alla att se till att den kommer till sin rätt. ○

13 Se exempelvis Climate-Related Security Risks: Towards an Integrated Approach, Sipri, 2016

14 Global Risk Report 2019, World Economic Forum

Frivilligt engagemang

– EN NYCKELKOMPONENT I FRAMTIDA KRISBEREDSKAP OCH KRISHANTERING

Veronica Strandh, forskare Umeå universitet

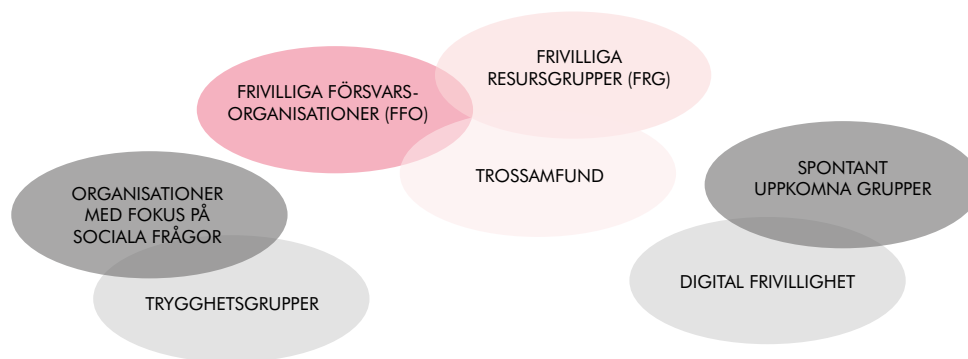
Efter skogsbränderna sommaren 2018 har frivilliga resurser kommit att diskuteras allt mer och det kan tyckas som en självklarhet att frivilliga ska utgöra en del av krisberedskapen. Samtidigt är frivilligt engagemang vid kriser mer komplicerat än vad man först kan tro. Vilka är de frivilliga? Hur ser dagens frivilliga engagemang ut? Vilken riktning kan vi förvänta oss att frivilligheten tar i framtiden?

Innan vi tar oss an dessa frågor är det på sin plats att kort reflektera kring det frivilliga engagemangets grund. Först och främst, vi vet att frivilliga och allmänheten *vill* hjälpa till när olyckor och kriser sker. Den samhällsvetenskapliga krishanteringsforskningen som tog sin början på 1960-talet har gång på gång konstaterat att det ofta sker en sammanstrålning av frivilliga aktörer som vill hjälpa i samband med omfattande kriser.¹ Vi bör med andra ord inte bli förvånade när vi ser ett omfattande engagemang. För det andra kan dagens frivilliga engagemang delvis också förstås i ljuset av det skifte som området



Foto: Andreas Strandh

samhällsskydd och beredskap har genomgått det senaste decenniet. Både myndigheter, frivilligorganisationer och forskare betonar allt starkare det *gemensamma samhällsansvaret* för säkerhet och beredskap.² Myndigheter, landsting, regioner, kommuner, företag och organisationer har alla ett ansvar för att samhället ska fungera. Även privatpersoner är en viktig tillgång. Exempelvis kan privatpersoners förberedelse för ett långvarigt strömavbrott göra att de klarar sig på egen hand och de offentliga aktörerna kan koncentrera sin hjälp till de mest behövande.³ En av de viktigaste tillgångarna vid kriser är alltså viljan att hjälpa varandra och här spelar frivilligorganisationer en viktig roll.



Figuren illustrerar frivillighetens många olika uttryck och aktörer inom svensk krisberedskap och totalförsvar.

1 Stallings, R., & Quarantelli, E. L. Emergent citizen groups and emergency management. *Public Administration Review*. Vol 45, (1985): sid. 93–100.

2 Se exempelvis Barsky, L., & Horan, A., 2014. »Volunteers and nonprofits in disaster.«, sid. 53–81 i Trainor, J & Subbio, T (red), *Critical issues in disaster science and management: A dialogue between researchers*. FEMA. (pp. 53–81). Emmitsburg, MD: FEMA.

3 Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, Om krisen eller kriget kommer, finns tillgänglig på dinsakerhet.se

» DET FINNS FLERA OLIKA TYPER AV FRIVILLIGA OCH DET ÄR DÄRFÖR VIKTIGT ATT KOMMA IHÅG ATT FRIVILLIGA INTE BÖR FÖRSTÅS SOM EN HOMOGEN GRUPP. «

EN DIVERSIFIERAD FRIVILLIGSKARA MED MÅNGA UPPGIFTER

Vilka är de frivilliga och hur ser dagens frivilliga engagemang ut? Utifrån figuren ovan kan framförallt två aspekter av frivilligheten betonas. För det första: det finns flera olika typer av frivilliga och det är därför viktigt att komma ihåg att frivilliga inte bör förstås som en homogen grupp. Faktum är att det finns stora variationer i termer av hur organiserade de frivilliga är och vilka förmågor de har. Ser vi till frivilligheten i Sverige när det handlar om krisberedskap och frågor som kopplar till totalförsvaret är de traditionella frivilligorganisationerna i centrum. Frivilliga försvarsorganisationer (FFO) utgör en betydelsefull resurs. Det är organisationer som är utbildade och har specialistkunskaper, och som är tydligt utpekade i svensk lagstiftning, genom en särskild förordning.⁴ Frivilliga resursgrupper (FRG), vilket är en avtalsbaserad kommunal resurs (som ofta består av frivilliga försvarsorganisationer), är också centrala i diskussioner om frivilliga. Även trossamfund utgör en viktig komponent. Några trossamfund är inkluderade i krisberedskapsarbetet medan andra är frånvarande. Frivilligskaran består också av spontanfrivilliga, det vill säga frivilliga som inte är anslutna till en organisation men som dyker upp på en olycksplats och är villiga att hjälpa till. Utöver detta kan vi nämna den s.k. digitala frivilligheten, då det blir allt vanligare att frivilligt engagemang initieras via sociala medier, och ibland enbart tar sig uttryck i engagemang online (genom debatt, namninsamlingar etc) – en form av engagemang som förväntas öka i framtiden.

En andra aspekt av frivilligheten handlar om att frivilliga idag kan verka inom en rad olika områden. Det är vanligt att man tänker på frivilliginsatser i relation till *naturhändelser* och efter bränderna sommaren 2018 ligger det nära i minnet hur frivilliga hjälpte till att vakta brandhårdar och delade ut mat och vatten till hårt arbetande räddningspersonal. Men frivilliga kan också verka inom andra områden

och händelser än vad man traditionellt tänker sig. Exempelvis diskuteras det frivilliga engagemanget idag också i relation till *sociala risker och kriser*.

Olika typer av utanförskap och social oro är två exempel på utmaningar som också faller inom området samhällssäkerhet. I en sådan kontext kan aktörer som arbetar med lokala trygghetsfrågor vara betydelsefulla och kompetenser som språk, kulturell kunskap eller förmåga att nå ut till olika grupper i samhället blir viktiga. Hot, risker, och sårbarheter i samhället förändras alltså ständigt och det innebär att det strategiska arbetet vad gäller frivilliga också måste vara öppet för förändringar. Att det finns en bredd av frivilligaktörer i Sverige, som också kan verka inom olika arenor, är en styrka för framtida arbete.

FÖRÄNDRINGAR I DET FRIVILLIGA ENGAGEMANGET

Vi har hittills konstaterat att dagens frivilliga engagemang kan ta sig olika uttryck och att det finns många olika typer av frivilliga. Frågan är då, vilken riktning kan frivilligheten tänkas ta i framtiden? Här kan vi göra en koppling till vad den samhällsvetenskapliga krisforskningen pekar på. Framförallt betonar många forskare⁵ att om vi vill förstå hur frivilliga resurser kan optimeras i framtiden måste vi också ha kunskap om hur det frivilliga engagemanget generellt ser ut i samhället. Sammanfattningsvis har forskningen identifierat fyra förändringsmönster: I) offentliga aktörer har allt högre förväntningar på frivilliga, II) frivilligverksamheten är mer oförutsägbar idag eftersom individer är mindre benägna att organisera sig i en specifik organisation under en längre tid, III) ny teknik minskar behovet av fysiska mötesplatser, och IV) det frivilliga engagemanget präglas av individuella drivkrafter snarare än kollektiva drivkrafter.

Inom ramen för forskningsprojektet *Civilsamhällets respons på olyckor och kriser – bistånd eller*

4 Förordning (1994:524) om frivillig försvarsverksamhet

5 McLennan, B., Whittaker, J., & Handmer, J. The changing landscape of disaster volunteering: Opportunities, responses and gaps in Australia. *Natural Hazards*. Vol. 84: (2016) sid. 2031–2048.



**MEDAN VISSA PERSONER
HÖRDE AV SIG TILL KOMMUNER ELLER
FRIVILLIGORGANISATIONER FÖR ATT
ERBJUDA SIN HJÄLP AGERADE ANDRA MER
PÅ EGEN HAND OCH ANVÄNDE
SOCIALA MEDIER FÖR ATT UPPMANA
TILL ENGAGEMANG.**

» HOT, RISKER, OCH SÅRBARHETER I SAMHÄLLET FÖRÄNDRAS ALLTSÅ STÄNDIGT OCH DET INNEBÄR ATT DET STRATEGISKA ARBETET VAD GÄLLER FRIVILLIGA OCKSÅ MÅSTE VARA ÖPPET FÖR FÖRÄNDRINGAR. «

motstånd? finansierat av Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, har jag studerat olika typer av frivilliga och deras roll i svensk krisberedskap och krishantering.⁶ Inom projektet har bland annat ett 40-tal intervjuer genomförts med olika frivilligorganisationer, som tydligt belyser dessa förändringsprocesser. Baserat på intervjumaterialet kan ett antal spaningar göras:

1. Flertalet av frivilligorganisationerna anser att den egna organisationens utvecklingsarbete är en ödesfråga. Medlemsrekrytering är en prioriterad fråga eftersom många frivilligorganisationer upplever ett minskat medlemsantal.

Det finns dock organisationer som nu brutit en negativ medlemstrend och då handlar utvecklingsarbetet primärt om att bibehålla det engagemang som redan finns.

Att frivilligorganisationer har en strategi för hur de kan locka nya medlemmar och även bibehålla engagemang framstår som särskilt viktigt med tanke på det generella förändringsmönster som nämndes ovan, dvs. att individer är mindre benägna att vara verksamma i en och samma organisation under en längre tid.

Enligt flera frivilligorganisationer handlar utvecklingsarbetet dock inte enbart om att locka fler medlemmar per se. Det är lika viktigt att ha en målbild över vilka grupper man vill nå ut till. Här nämns både ungdomar och utrikesfödda eller nyanlända som grupper som man skulle vilja bli bättre på att nå ut till för att involvera dem i frivilligarbete. Utifrån en strategisk synvinkel är det därför viktigt att fundera kring hur olika målgrupper nås genom olika kanaler och hur verksamheten utformas för att vara inkluderande för så många som möjligt.

2. Frivilligverksamheten intar en större öppenhet för ett möte mellan en *organiserad* och en *oorganiserad* form av frivillighet. Låt oss ta skogsbränderna sommaren 2018 som exempel. Navet i frivilliginsatsen var välorganiserade och utbildade frivilliga som kan betraktas som en organiserad form av frivillighet. Många frivilliga arbetade utifrån avtal och på förhand planerade strukturer. Samtidigt fanns det många exempel på spontana initiativ där frivilligheten, i alla fall inledningsvis, snarare kunde betraktas som oorganiserad. Privatpersoner anslöt och ville bistå med allt från att skänka mat till att låna ut terrängfordon. Medan vissa personer hörde av sig till kommuner eller frivilligorganisationer

för att erbjuda sin hjälp agerade andra mer på egen hand och använde sociala medier för att uppmana till engagemang. Vad detta pekar på är vikten av att skapa rutiner och strukturer och där förmågan att *organisera* och *samordna* olika former av frivilliga är central.

Att hitta rutiner för spontanfrivilliga handlar också om att kunna avgöra när det *inte* är lämpligt med spontant engagemang. Att samordna frivilliga kan också handla om att planera för *när* frivilliga behövs, speciellt vid utdragna kriser kan frivilliga behöva aktiveras under en längre period. Att offentliga aktörer och myndigheter tar i beaktande att de mest omfattande kriserna ofta resulterar i både organiserade och oorganiserade uttryck för frivillighet framstår som särskilt viktigt med tanke på de generella förändringsprocesser som tidigare nämnts. Både ny teknik och mer uttalade individuella drivkrafter bakom frivilligt arbete tyder på att vi kanske kommer se mer av ett episodiskt frivilligengagemang framöver. Det ställer krav på en stärkt förmåga att ta tillvara på olika typer av frivilliga och deras olika former av engagemang.

3. Samverkan mellan frivilliga och offentliga aktörer är en nöt som behöver knäckas. En av de övergripande förändringstrenderna som nämndes tidigare innebär att offentliga aktörer har allt större förväntningar på frivilliga. Några frivilligorganisationer som intervjuats upplever att de högre förväntningarna på frivilliga kan tolkas som en konsekvens av att offentliga aktörer har allt mer slimmade organisationer och därför behöver alla tänkbara extraresurser. Dock menar en majoritet av frivilligorganisationerna att höga förväntningar på frivilliga ska ses som en källa till inspiration. Faktum är att många upplever att frivilliga inom svensk krisberedskap har ett momentum just nu. Att frivilli-

6 Strandh, V. Civilsamhällets respons på olyckor och kriser – bistånd eller motstånd? Myndigheten för samhällsskydd och beredskap: 1324. Karlstad 2018.

» BÅDE NY TEKNIK OCH MER UTTALADE INDIVIDUELLA DRIVKRAFTER BAKOM FRIVILLIGT ARBETE TYDER PÅ ATT VI KANSKE KOMMER SE MER AV ETT EPISODISKT FRIVILLIGENGAGEMANG FRAMÖVER. «

gas potential *uppmärksammas* alltmer behöver dock inte betyda att de automatiskt *inkluderas* i beredskapen på ett systematiskt sätt. Skogsbrandsutredningen (SOU 2019:7) slår exempelvis fast i sina slutsatser att »förmågan att samverka med frivilliga och spontant-frivilliga bör stärkas.»⁷

En mer systematisk inkludering av frivilliga förutsätter att offentliga aktörer, som exempelvis kommuner, skapar sig en tydligare bild av hur de kan nyttja frivilliga. Det är en bild som måste utgå från lokala behov och förutsättningar. Kopplat till detta finns också ett behov av att fördjupa kunskapen om *olika* typer av frivilliga.

Det finns givetvis goda exempel där kommuner eller räddningstjänsten redan har en tydlig bild av hur de frivilliga resurserna kan utgöra en viktig komponent. Dock vittnar det nämnda intervjumaterialet också om exempel där kommuner har ett svalt intresse för de frivilligas kompetenser och förmågor och saknar en tydlig idé om hur de kan samverka med frivilligorganisationer. För framtida samverkan mellan offentliga aktörer och frivilliga är det viktigt, att i den mån det är möjligt, redan i ett *planeringsskede* inkludera frivilliga i budget, risk och sårbarhetsanalyser och i övningar. Detta för att frivilliga inte ska förbli en ad-hoc baserad resurs.

4. Kan frivilliga ta en mer aktiv roll för att bredda diskussioner kring samhällssäkerhet? Vid första anblick kan frivillighet vid kriser se ut att vara strikt *händelsedrivet*, dvs. att frivilliga väljer att bistå med hjälp vid en *specifik* händelse.

Skogsbranden i Västmanland, terrorattentatet på Drottninggatan och skogsbränderna sommaren 2018

har alla fungerat som en katalysator för det frivilliga engagemanget. Vid sådana omfattande händelser är också behovet av frivilliga resurser som störst men arbetet för att skapa ett tryggt samhälle eller arbete för att bygga upp en beredskap för att kunna hantera svåra situationer bedrivs också på en daglig basis. Det är inte svårt att se att frivilligorganisationer skulle kunna ta en än större roll i denna process, som ambassadörer för att öka erfarenhetsutbyte och kunskap om vårt gemensamma ansvar för att hantera kriser. Detta kan givetvis ta sig uttryck i en rad olika aktiviteter, allt från föredrag, studiecirklar till informationskampanjer. Frivilligorganisationer har här ypperliga förutsättningar att utgöra en kontaktyta mellan exempelvis myndigheter och olika grupper i samhället för att diskutera och fördjupa kunskapen om hur exempelvis privatpersoner kan klara sig utan samhällets stöd under en längre tid då livsmedelsförsörjningen är begränsad eller strömmen har försvunnit.

Frivilliga kan också utgöra en viktig länk till olika grupper i samhället som myndigheter av olika anledningar har svårare att nå ut till. I det lokala frivilliga engagemanget finns det vidare en stor potential i att planera för hur familj, vänner och grannar kan utgöra ett stöttande nätverk om en besvärlig situation skulle inträffa. Den viktiga poängen här är att frivilliga utgör en mycket värdefull resurs vid stora omfattande kriser men de kan också fylla viktiga roller innan och efter en kris. ○

VERONICA STRANDH

- › Veronica Strandh är forskare vid statsvetenskapliga institutionen vid Umeå universitet, med särskild inriktning mot krishanteringsforskning och freds- och konfliktforskning.
 - › Veronica har nyligen slutfört ett projekt om civilsamhällets respons på olyckor och kriser, finansierat av Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.
 - › Hon har tidigare gästförsakat vid Disaster Research Center vid University of Delaware och Centre for Strategic and International Studies i Jakarta, Indonesien.
-

⁷ SOU 2019:7. Skogsbränderna sommaren 2018. Betänkande av 2018 års skogsbrandsutredning.

Skogsbränderna sommaren 2018 ställde stora krav på samverkan. Foto: Lars Hedelin



MSB

Brobyggarna

Dan Eliasson, Generaldirektör vid Myndigheten för samhällsskydd och beredskap



Dan Eliasson

Foto: Thomas Henrikson

Så snart vintern började nypa iskallt i kinderna stod han där, sent varje kväll i det disiga ljuset från idrottsplatsens strålkastare, beväpnad med en vattenslang för att förvandla den sligsandfyllda utomhusrinken i Garpenberg till en isig arena för små pojkars och flickors skridskodrommar eller storartade hockeyplaner.

Vi gjorde piruetter och spelade ishockey och bandy och snörde på oss skridskorna barnsligt otacksamma, för så länge vi funnits hade ju också lill-Stig stått där, varje kväll, så vi skulle kunna rusa dit efter skoldagens slut. Bara för att det är rätt sak att göra.

Inte hade han lön och ersättning. Det tack lill-Stig fick var naturligtvis synen av lyckliga ungar, och den egna glädjen att skänka andra glädje. Men som vuxen förstod jag att han representerar något annat också.

Så länge det finns en Stig som spolar isar »bara för att det är rätt», så finns det också något fundamentalt att bygga demokratier på.

Sommaren 2018 brann det. Det brann faktiskt väldigt mycket i exceptionellt torra marker och skogar. Då stod många, många frivilliga krafter med vattenslangar och släckte stora bränder och små eldar som annars hade förvandlats till stora bränder. Kolossalt många frivilliga hörde av sig. Men jag tänker nu inte i första hand på de spontanfrivilliga som hjälpte till att släcka, bära ut mat och vatten till brandpersonal. De gjorde också viktiga berömvärda insatser.

Jag vill ägna några rader om alla de som också är på plats i den grå vardagen när elden falnat. De som är ut och är in med engagemang och uthållighet anordnar kurser, utbildar och övar, fixar materiel, lokaler och bygger sociala nätverk – alltså allt det där som

» VÅRT SAMHÄLLE ÄR BEROENDE AV FRIVILLIGA NÄR DET HÄNDER NÅGOT, OCH MÄNNISKOR ÄR BEREDDA ATT HJÄLPA TILL. «

bygger ett civilsamhälle. Ett civiliserat samhälle. Ett samhälle man vill bo i, ett samhälle som bottnar. Vid sekelskiftet 1800/1900 var ungefär en av tio svenskar organiserad i föreningslivet. Ett sekel senare var förhållandet omvänt, så många som nio av tio var organiserade i föreningslivet.¹ Den förändringen illustrerar framväxten av ett föreningsliv som ville åstadkomma samhällsförändringar. Idéburna folkrörelser som krävde rösträtt och fackliga rättigheter, nykterhetsrörelsen, bildningsförbunden, idrottsrörelsen och frikyrkoförsamlingar för att nämna några.

Föreningsdeltagandet i de nordiska länderna avviker fortfarande markant från övriga industriländer, andelen medlemmar är avsevärt högre. Det finns långt fler än 200 000 organisationer och fortfarande är de allra flesta i Sverige medlem i en eller flera föreningar. Den som vill problematisera kring påståendet invänder nu alldeles korrekt att andelen passiva medlemmar ökar. Det kan vara klokt att se det som ett varningstecken. Andelen aktiva medlemmar är fortfarande högt i jämförelse, men vi behöver vara rädda om det föreningsliv vi har.

Det finns 18 frivilliga försvarsorganisationer, som har en särställning med konkreta uppdrag i krisberedskapen och totalförsvaret, inklusive en tydlig statlig finansiering för det uppdraget. De har, enligt egen uppgift, 350 000 medlemmar. De har också potential att växa, eftersom så många som åtta av tio tillfrågade medborgare² säger att de är beredda att hjälpa inom totalförsvaret om Sverige anfalls. Alla kommer inte vilja lägga ner många timmar i veckan, men några vill och kan och gör det.

Till det kommer hemvärnet som ju är den del av Försvarsmakten, och som också bygger på frivillighet. Och i sammanhanget är det relevant att nämna

ungefär 10 000 medarbetare i Räddningstjänst i beredskap (Rib), det som brukar kallas deltidsbrandkårerna. Deras insatser bygger också i stor utsträckning på frivillighet och enskilda människors personliga uppoffring för det gemensamma bästa. De övar, de har beredskap att släppa vad de än håller på med och kasta sig iväg för en insats. Ingen drömmer om att möta en skogsbrand eller ett terrorattentat, men det är dessa människor som faktiskt gör det. De som har beredskap och kunskap för att kunna hantera svåra situationer för att rädda liv. Här finns dessutom ett stort antal familjer som indirekt bidrar när en familjemedlem är borta på katastrofinsatser.

Totalt åstadkom de frivilliga försvarsorganisationerna motsvarande många hundra tusen timmar med allt från brandflyg och bandvagnar under skogsbrandssommaren 2018. En av de 18 frivilliga försvarsorganisationerna är ju Svenska Röda Korset, som hjälpte MSB att samordna de tusentals spontantfrivilliga som sökte en ingång för att kunna hjälpa till. Röda Korset har mer än 150 års erfarenheter från världens värsta krishärddar, för att hjälpa drabbade efter krig och katastrofer: Ingen ska lämnas ensam i en katastrof. Det arbete som Röda Korset och dess syskonorganisationer Röda halvmånen gjort och gör för att rädda liv och för att värna mänskliga rättigheter världen över saknar motstycke.

I en annan roll har jag sett motsvarande växa dynamiskt på ett ögonblick, i direkt anslutning till terrorattentatet på Drottninggatan i april 2017. Frivilliga strömmade till och gav akut hjälp till skadade och chockade, mat, husrum, kaffe, värme eller skjuts hem. Också ute i alla Stockholms läns förortskommuner uppstod ett mått av frivillighet: Sista skolbarnet hämtades av sina föräldrar efter 21 på kvällen. Hela vägen ut i den kommunala organisationen fungerade viljan att rycka in, att fixa middagsmat

1 Levnadsförhållanden Rapport nr 98 Föreningslivet i Sverige SCB 2003

2 Opinioner 2018, MSB: Frågan som ställdes var: Antag att Sverige anfalls. Är du då själv beredd att delta i olika uppgifter inom totalförsvaret (det civila eller det militära) utifrån din förmåga och dina färdigheter? Ja absolut, 55 %, Ja kanske, 26 %, Nej tveksamt, 9 %, Nej absolut inte, 4%. Ingen åsikt 6 %.

Krisberedskapsveckan är en årlig kampanj som MSB genomför tillsammans med kommuner, frivilligorganisationer och andra aktörer för att öka människors beredskap inför samhällskriser. Foto: Thomas Henrikson, MSB



och skapa trygghet och omsorg i mammors och pappors frånvaro.

Vårt samhälle är beroende av frivilliga när det händer något, och människor är beredda att hjälpa till. Det finns också väldigt många som är beredda att lägga ner tid och pengar på att förbereda sig, att utbilda, öva, planera, underhålla utrustning och allt annat som bidrar till beredskapsförmågan. Det är ingen tvekan om att samhället behöver dessa tränade, övade frivilliga när något händer och det ensamt är skäl att vara rädd om den resursen, och säkerställa att frivilligorganisationerna finns med i kommuner, länsstyrelser och andra myndigheters katastrofplanering och i den återupptagna totalförsvarsplaneringen. Det är bakgrunden till att MSB har förnyat ansträngningarna för att stötta frivilligorganisationerna och vi gör det på två sätt:

Dels genom att öka stödet för organisationernas egna utvecklingsarbete, i första hand i nära dialog med de frivilliga försvarsföreningarna. Dels genom att sprida insikt, goda exempel och kunskap om hur frivilliga kan bidra när krisen slår till i en kommun, i en region, inom en myndighets eller ett företags ansvarsområde. Det förutsätter att det redan finns planer och avtal – det vill säga kapacitet att ta emot hjälp. Men civilsamhället³ – föreningslivet – har en kanske ännu viktigare funktion som brobyggare i en representativ demokrati. Glädjen i att tillsammans skapa en social infrastruktur som utvecklar tilliten mellan människor. I föreningen möts människor i

ett fritt offentligt samtal och utvecklar förmågan att förstå större sammanhang. Det gemensamma beslutsfattandet utvecklar förmågan att argumentera, förmågan att värdera andras argument och utvecklar demokratiska färdigheter.

I Havamal finns en ofta citerad strof: »Man är mans gamman« – översatt till modern svenska ungefär »Människa är människans glädje«. Utan sammanhang är vi människor inget. Vi är beroende av vår flock, och inte bara för vår överlevnad. Utan sammanhang falnar livsgnistan och meningen med vår korta tid på jorden. Men flocken kan också bli ett rytande kaotiskt inferno, ett svärtyglat våldsamt monster.

Kontrasten mellan lill-Stig, som sent varje kväll vattnade upp isrinken åt barnen, och de katastrofliknande scenerna man ibland kan uppleva i anslutning till en derbymatch i fotboll, kanske kan illustrera vad jag försöker beskriva. Lill-Stig och alla hans likar bär upp en positiv motståndskraft i samhället som vi behöver vara rädda om.

I snitt lägger de aktiva medlemmarna 15 timmar per månad på sin förening eller i volontärensengagemang. De finns i hela samhället: i idrottsrörelsen, bildningsförbund och studiecirklar, i bostadsrättsföreningar, vägföreningar och jaktlag. De engagerar sig på förtroendetid på landets arbetsplatser och på kvällstid är de 50 000 fritidspolitiker med förtroendeuppdrag i kommunala nämnder och styrel-

³ Civilsamhälle, samlade beteckning för den sfär i demokratiska samhällen som består av frivilliga sammanslutningar mellan individer (folkrörelser, olika typer av föreningar, trossamfund med mera) som är självständiga från staten. Det civila samhället utgör en länk mellan det privata och offentliga och är en arena för interaktion utanför staten och marknaden. Historiskt har civilsamhället antingen setts som en del av staten eller marknaden, men i modern tid avser begreppet något annat. Ur Nationalencyklopedin

» VI SKA VARA RÄDDA OM ALLA DESSA VARDAGSHJÄLTAR SOM GÖR INSATSER, STORA ELLER SMÅ, UTHÅLLIGT ELLER UNDER EN KORTARE TID, VARJE DAG ELLER MER SÄLLAN. «

ser. De håller igång hembygdsgårdar, folketshus-föreningar och kyrkor. De utvecklar vårt samhälles sociala förmåga i invandrarföreningar, pensionärsorganisationer och konsumentkooperativ. De uppträder som körsångare och i amatörteatrar, orkestrar och som möjliggörare för fyra ungdomar med spretigt hår som brölar ostämt i en replokal.

Det är många som i likhet med lill-Stig underhåller fotbollsplaner och hockeyrinkar, bär och skjutsar och fixar för att andra ska få chansen. Alla dessa bär upp något av det mest värdefulla vi har: Rätten att få vara tillsammans med andra oavsett förutsättningar. Det är så vi skolar oss med grundläggande demokratiska principer och värnar alla människors lika värde.

Alla vi som verkar i staten har också ett uppdrag att värna grundläggande värden som demokrati, rätts-säkerhet och mänskliga fri- och rättigheter. Kanske man kan formulera det ännu skarpare. Staten har ett ansvar för att värna de positiva krafter som vårdar förmågan att fatta demokratiska beslut och som bygger tillit och förtroende mellan människor, och det är ett ansvar som inte är enkelt vare sig att formulera eller förvalta. Statens förmåga att stötta och värna en oberoende frivilligrörelse är också en förtroende-fråga för staten självt.

De krafter som hotar våra demokratiska värderingar och vill undergräva förtroendet för vårt demokratiska samhälle är ute och naggar på det där tillitsfulla nätverkandet som föreningslivet bygger. De krafter som göder den extrema polariseringen i den politiska debatten och vrålar hatiska tillmälen efter meningsmotståndare riskerar slå sönder tilliten mellan människor. Läktarvåldet, den organiserade kriminaliteten och de extrema våldsanvändande miljöerna frodas i samma mylla, som om den tillåts växa sig starkare hotar det demokratiska samhällsbygget. Och naturligtvis finns det odemokratiska föreningar, som inte har något som helst intresse av att värna grundläggande demokratiska principer.

Motkraften är ett vitalt demokratiskt föreningsliv, ett civilsamhälle som bygger broar mellan det vi kallar den offentliga sektorn och den privata, som bygger broar mellan människor och som vårdar lusten att

göra saker tillsammans och lära sig mer om hur samhället fungerar. Vi ska vara rädda om alla dessa vardagshjältar som gör insatser, stora eller små, uthålligt eller under en kortare tid, varje dag eller mer sällan.

Ja, frivilligorganisationer är avgörande viktiga för att hantera kriser och för att bygga ett robust och motståndskraftigt totalförsvar, men framförallt för att värda tilliten i samhället, den sociala infrastrukturen, tilliten till våra medmänniskor och grannar och för att utveckla det öppna samtalet i en parlamentarisk demokrati. Lill-Stig representerar också alla de som bygger upp motståndsrörelser för att försvara demokratin från angrepp, inklusive väpnat angrepp. De som är beredda att riskera väldigt mycket för att försvara vår frihet och rätten till vårt sätt att leva och inte förväntar sig att någon ska tacka för det. Hen gör det ändå. Bara för att det är rätt.

Om detta behöver vi prata mera. Vi har alla ett ansvar för ett livskraftigt föreningsliv och för nästa generation av brobyggare och demokrativäktare. ◦

DAN ELIASSON

- › Dan Eliasson är generaldirektör på Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB).
 - › Dan har tidigare varit rikspolischef, generaldirektör för Försäkringskassan och Migrationsverket, samt statssekreterare på Justitiedepartementet.
 - › MSB är en statlig myndighet med uppgift att utveckla samhällets förmåga att förebygga och hantera olyckor och kriser.
 - › Kommunerna, länsstyrelserna och MSB ska arbeta tillsammans för att öka samhällets krisberedskap på lokal nivå.
-



**STATEN HAR ETT ANSVAR ATT VÄRNA
DE POSITIVA KRAFTER SOM VÅRDAR
FÖRMÅGAN ATT FATTA DEMOKRATISKA BESLUT
OCH SOM BYGGER TILLIT OCH FÖRTROENDE
MELLAN MÄNNISKOR, OCH DET ÄR ETT
ANSVAR SOM INTE ÄR ENKELT VARE SIG
ATT FORMULERA ELLER FÖRVALTA.**

» **ALLVAR, PANIK OCH GEMENSKAP. DET ÄR TRE ORD SOM SAMMANFATTAR DEN BILD AV SKOGSBRÄNDERNA 2018 SOM SVENSKA RÖDA KORSETS LOKALA INSATSLEDARE I LJUSDAL, ÅSA ÄLANDER, BÄR MED SIG EFTER ATT I FLERA VECKOR STÅTT I CENTRUM I EN AV VÅR TIDS MEST UTMANANDE KRISINSATSER I SVERIGE.** «

Att leda frivilliga i kris

ÅSA ÄLANDER, INSATSLEDARE, SVENSKA RÖDA KORSET

Intervjuad av Fredrik Hammarbäck

Det är en varm sommardag då Åsa Älander tillsammans sin sambo och vänner färdas i bil på vägarna mellan Enskogen och Nötberget. På radion förekommer det uppgifter i nyhetssändningarna om att skogsbränder brutit ut efter blixtnedslag i samband med åskoväder på olika platser i Sverige. Under bilfärden möter Åsa ett stort antal räddningsfordon och i horisonten uppenbarar sig två stora rökpelare. Vad Åsa inte vet då är att hon inom kort, under flera veckors tid, kommer att arbeta dygnet runt i anslutning till räddningsinsatser för att få stopp på elden.

Åsa Älander arbetar till vardags inom Ljusdals kommun. På fritiden har hon i flera decennier varit engagerad i Svenska Röda Korset genom olika frivilliguppdrag i Ljusdal och runt om i Sverige. Måndag 16 juli är Åsas första semesterdag. Som lokal kontaktperson för Röda Korset i Ljusdal blir hon uppringd av räddningstjänsten i kommunen, som hör sig för att fråga om Röda Korset skulle kunna bistå i anslutning till två brandhårdar i skogarna utanför Ljusdal. Vad räddningstjänsten önskar hjälp med är samordning av de frivilliga som aktiverats och spontant anslutit sig till räddningsinsatserna.



Åsa Älander

Foto: Johan Löf/Röda Korset

– Jag kände direkt att det inte skulle hålla. Det fanns stora behov av förnödenheter och det fanns stora frågetecken kring uthålligheten i insatsen. När jag åkte hem den dagen hade jag en klump i magen och ringde till Svenska Röda Korsets nationella tjänsteperson i beredskap (TiB) för att diskutera situationen och vad som var bäst för oss att rikta in oss på, säger Åsa.

Brändernas omfattning tilltar och situationen i Gävleborgs län blir allt mer allvarlig. Efter dialog med räddningstjänsten och Svenska Röda Korsets nationella krisledning beslutas onsdag den 18 juli att Röda Korset ska gå in och samordna de frivilliginitiativ som finns lokalt och se över vad frivilliga

skulle kunna bistå med i räddningsinsatserna. Åsa Älander avslutar ett utbildningsuppdrag hon sedan länge varit inbokad på i Malmö och beger sig omgående norrut.

När hon kommer fram till Midlanda för att hämta en så kallad mobil mötesplats som körts dit av tjänstemän vid Röda Korset i Umeå, nås Åsa Älander av information om att behoven i brandområdet kring Ljusdal kraftigt tilltagit. Tack vare lärdomar från skogsbranden i Västmanland 2014 säkerställer Åsa att de frivilliga som ska delta i räddningsinsatserna bär västar markerade med Röda Korsets emblem – att kunna identifiera frivilliga är centralt i en kris. Hon kontrollerar även att fordonet, den mobila mötesplatsen, har utrustning för att kunna bidra med första hjälpen.

Samtidigt som Röda Korset i Ljusdal inleder frivilliginsatser och lägger upp en plan för sitt arbete uppdrar Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) åt Svenska Röda Korset att nationellt samordna spontanfrivilliga, se till att leda frivilliginsatser på de platser där samordning vid denna tidpunkt inte har hunnit upprättas, och därtill samordna de företagsinitiativ som strömmade in till kommuner

och organisationer. 19 juli kommer uppdraget från MSB. I Ljusdal möttes beskedet med lättnad.

– Det där uppdraget var oerhört skönt att få i ryggen, säger Åsa. Det gjorde att vår roll blev tydligare och att övriga aktörer såg på oss med andra ögon. Här i området fick vi tillgång till en nedlagd flygbas och ett skolkök där vi bland annat kunde packa mat som sedan kunde delas ut. Ett annat exempel på hur situationen förändrades var att alla kommunens bilar ställdes till Röda Korsets förfogande. De användes bland annat till att transportera våra särskilt utbildade krisstödjare som åkte runt till olika platser för att möta oroliga människor som tvingats evakuera sina hem. Av alla fördelar uppdraget från MSB förde med sig var klargörandet om vår roll, i förhållande till de andra frivilligorganisationerna, den kanske viktigaste. Bilkåristerna, Lottakåren och Hemvärnet gjorde alla fantastiska insatser, och med uppdraget från myndigheterna om att Röda Korset skulle samordna och i viss mån ta på oss ledartröjan, blev det tydligt för oss alla vad respektive kraft skulle bidra med.

Fredag 20 juli träder Åsa Älander formellt in som Röda Korsets lokala insatsledare. Vid den här tidpunkten är medierna både nationellt och lokalt fulla



Under sommaren 2018 åtog sig Svenska Röda Korset uppdraget att koordinera spontanfrivilliga och underlätta samverkan. Foto: Marie Sparréus

Kadriye Bakir hjälper till att lasta av förnödenheter under skogsbranden i Ljusdal, sommaren 2018.
Foto: Marie Sparréus



» ATT TA HAND OM MÄNNISKOR BLEV RÖDA KORSET OCH ÅSA ÄLANDERS STORA UPPGIFT UNDER SKOGSBRÄNDERNA 2018. «

med rapporter om att minst ett 50-tal skogsbränder härjar över hela landet. Det kommer rapporter om stora behov av brandmän och annan räddningspersonal, och räddningstjänsterna signalerar i sin tur behov av understöd från frivilliga. Åsa berättar om det hårda arbetet:

– Det var kaos och jag fick hårdprioritera de där första dagarna. De frivilliga som hade varit igång i några dygn hade dittills hoppat in där det behövdes för stunden, men hade samtidigt känt ett allt större behov av någon som kunde ta det övergripande ansvaret. Det tog några timmar innan jag fattade vad som skulle göras. Mitt första beslut handlade om att se till att kommunikationen fungerade. Därför fick vi på plats ett antal stabstelefoner inom bara några timmar. En telefon för mat, en för länsstyrelsekontakter och en direkt till mig som lokal insatsledare. Samtidigt fick vi signaler om att mat fanns men inte nådde ut till de brandmän som behövde den. Min bedömning var att det basala som behövdes för att underlätta räddningsinsatserna inte fanns på plats. Vi prioriterade därför att få snurr på mattransporterna och såg till att öppna Färilaskolans centralkök, där vi sedan kom att laga och packa all mat. Sedan körde Hemvärnet ut mat till brandområdet. De hade kontakt med varje gruppchef hos räddningstjänsten som dirigerade dem till rätt plats vid rätt tidpunkt.

Det blir snabbt tydligt för Röda Korsets lokala insatsledning i Ljusdal att organisationens företagsnätverk behöver aktiveras för att möta de behov som blir allt tydligare på plats. Tack vare ett initiativ från möbeltillverkaren IKEA kan en transport med

madrasser levereras till Ljusdal vilket gör att man kan gå från 20 sängplatser till 150 inom ett dygn. Ett antal andra företag bidrar med förnödenheter och transportmöjligheter. Clas Ohlson bidrar bland annat med andningsmasker, myggskydd och arbetskläder, drivmedelsföretaget Preem bidrar med över 220 fria tankningar och dryckestillverkaren Coca Cola skickar två lastbilar med dryck till Ljusdal och Sveg. Även företag som ICA, SJ, och Bring gör viktiga insatser i räddningsarbetet. Sammantaget bidrog Röda Korsets företagskontakter med tjänster och produkter till ett värde av över två miljoner kronor. – Engagemanget från företag betydde ju allt, konstaterar Åsa.

– För oss var det framför allt sängarna som var den stora räddningen. Men också andra lite mer oväntade behov kunde tillgodoses med hjälp av exempelvis Coca-Cola som levererade dryck till brandmännen. Företagen berättade för mig att deras lagerpersonal var på semester men att de omedelbart fått respons



»Engagemanget från företag betydde ju allt«, konstaterar Åsa. Foto: Johan Löf/Röda Korset

när de mejlat ut och frågat om folk kunde ställa upp. Det var ju så otroligt häftigt. En annan sak som också var avgörande för att insatsen rullade på, var att vi denna gång bara fick saker utifrån vad vi hade signalerat att vi behövde. Det underlättade något enormt.

Under sommaren ökar oron för att skogsbränderna kan få allvarliga konsekvenser. Utifrån allvarliga skogsbränder i andra länder, såsom Australien, USA, Spanien och Italien, inleder Svenska Röda Korset en informations-spridningsinsats om hur privatpersoner bör agera för att inte gripas av panik och hur man bäst förbereder sig inför en eventuell evakuering. På bara några dygn har tusentals människor anmält intresse för att delta som frivilliga i räddningsinsatserna via ett uppsatt webbformulär på Svenska Röda Korsets hemsida. Samtidigt tilltar oron bland både räddningspersonal och frivilliga kring hur bränderna i området kring Ljusdal och Sveg utvecklar sig, berättar Åsa Ålander.

– Det var en oerhört sammanbiten stämning. Brandmännen kände ju att de absolut inte hade kontroll på bränderna, och det var en frustration hela den första veckan. De berättade återkommande hur de släckte eld framför sig och så snart de vände sig så brann det plötsligt bakom ryggen på dem igen. De omringades av elden. Det gjorde ju att det fanns en uppgivenhet och allvaret hängde i luften.

På plats i Ljusdal och Sveg fungerar viss samordning bra, medan annan samordning skapar förvirring. Röda Korset och de andra frivilligorganisationernas roll och relation till länsstyrelsen skapar frågetecken i räddningsinsatsens initiala skede. Det blir uppenbart att missförstånd råder mellan de olika aktörerna om vem som ska bidra med vad.

– Efter en intensiv dialog med Länsstyrelsen löste sig många problem som dök upp, men om det är något vi måste arbeta på framåt, så är det att få upp samarbetet.

Att ta hand om de människor som drabbades blev Svenska Röda Korset och Åsa Ålanders stora uppgift under skogsbränderna 2018.

– Människor var chockade, de som var evakuerade visste inte vad de skulle återvända till. Bara känslan av att en uniformerad polis står och knackar på dörren klockan 03:00 på morgonen med ett budskap om att omedelbart evakuera, är ju inte roligt. Tack vare kommunen hade vi fått listor på människor som evakuerats som våra krisstödjare och personer ur den lokala POSOM-gruppen kunde besöka. Det handlade om att prata med dem, finnas där och lugna känslor. De allra flesta var lugna och sansade men frustrerade, medan ett fåtal var påtagligt irriterade och stressade över situationen. Ett minne som etsats sig fast är något mina vänners föräldrar berättade för





Foto: Försvarmakten

» BILKÅRISTERNA, LOTTAKÅREN OCH HEMVÄRNET GJORDE ALLA FANTASTISKA INSATSER. «

mig. De blev evakuerade i Karlstrand och tog naturligtvis med sig sin jakthund. Den där vovven ville inte äta under hela tiden de var evakuerade, men så snart han kom hem igen satte han i sig en halv falukorvsring. Det var verkligen den här hals-överhuvud-känslan för många.

Även om insatserna flyter på bra finns en stor oro inte bara bland de evakuerade, boende i området och brandmännen, utan även hos Åsa själv. Uppväxt i området känner hon väl till att marken vid den tidigare flygbas där många frivilliga befinner sig inte är sanerad, att det finns tråg med bränsle nedgrävda, och att det är pinnmo med vitmossa överallt. Därför finns en vetskap om att det inte skulle ta många timmar innan branden skulle nå den plats där de befinner sig om elden skulle ta sin riktning mot basen. Samtidigt handlar det om att ta hand om människor och förbereda för en eventuell evakuering.

– Jag var rädd för vad som skulle hända om elden skulle sprida sig närmare flygbasen men också när jag vid något tillfälle fick höra om att elden närmade sig Lassekrog, där många människor befann sig. Vi hade ett jättegäng som arbetade där uppe dygnet runt. Det första positiva tecknet för de hundratals människor som vid det här laget arbetat i nästan en vecka dygnet runt med att få bränderna utanför Ljusdal och Sveg under kontroll kommer i och med att det första regnet börjar falla. Det ger de inblandade i insatsen andrum och sakta men säkert får man branden under kontroll. Åsa Ålander beskriver det som att man åter kunde se hopp i ögonen på brandmännen när brandgatorna plötsligt höll emot elden.

Efter tre veckors intensivt arbete konstaterar Åsa Ålander att inga människor kommit till skada, att insatserna kan trappas ner och enbart 22 byggnader och inget permanent boende brunnit ner. Trots att veckorna innebar en stor oro och att utmattningen bland alla som deltog var stor, sammanfattar Åsa sommarens räddningsinsatser i Ljusdal med ett positivt budskap om att samhället ställer upp när det



Foto: Marie Sparréus



verkligen gäller, och att samtliga inblandade tillsammans kämpade för att ingen skulle lämnas ensam i katastrofen.

– Det är viktigt att komma ihåg att det stundtals rådde panik där ute. Men alla gjorde verkligen sitt yttersta och alla inblandade, oavsett roll, hade ett och samma mål – nämligen att släcka bränderna. Ska jag plocka ett ord för att beskriva de insatser jag var med i under sommaren 2018 är det ordet tillsammans. ○



»Människor var chockade, de som var evakuerade visste inte vad de skulle återvända till« berättar Åsa Ålander. Foto: Marie Sparréus

SUSANNA BJÖRK, SIS, SWEDISH STANDARDS INSTITUTE

Intervjuad av Anders Forsberg

SIS, Swedish Standards Institute, driver och samordnar standardisering i Sverige. I januari 2019 lanserades en svensk översättning av den internationella standarden SS-ISO 22319 »Vägledning för planering av spontanfrivilligas engagemang«.

Varför behövs en standard om spontanfrivillighet?

– Att engagera sig och erbjuda sin hjälp under och efter incidenter är ett växande globalt fenomen. I och med medias rapportering om incidenter, och i och med det ökande användandet av sociala medier, ser vi att människors vilja och möjlighet att bidra har ökat, säger Susanna Björk, som är projektledare på SIS och ansvarig för den nya standarden.

Med allmänhetens ökade intresse att engagera sig behövs konkret vägledning för planering kring om, hur och när spontanfrivilliga kan erbjuda avlastning när det gäller koordinerat akut avhjälpande och återuppbyggande.

Standarden SS-ISO 22319 syftar till att säkerställa att planen utgår från de risker som finns och att man prioriterar arbetets säkerhetsaspekter, såväl för de spontanfrivilliga, som för de drabbade och för räddningspersonalen.



Foto: SIS

Spontanfrivillighet brukar ju beskrivas som en annan form av engagemang än organiserad frivillighet – men utöver just organiseringsgraden, vad är den viktigaste skillnaden mellan dessa två former?

– I standarden beskriver vi en spontanfrivillig som en individ som inte tillhör någon befintlig räddningsorganisation men som, utan omfattande föregående planering, erbjuder sin hjälp i det akuta avhjälpandet av, och återuppbyggandet efter, en händelse. Det handlar alltså inte om individer som tillhör frivilligorganisationer eller professionella hjälporganisationer.

Den spontanfrivillighet som standarden beskriver fokuserar på det akuta avhjälpandet av och återuppbyggandet från incidenter och händelser. Spontanfrivilliga kan innebära en betydande resurs för organisationer i form av arbete, färdigheter och förmågor för att förstärka kapaciteten hos t ex räddningsorganisationer. Spontanfrivilliga kan även bidra med lokalkännedom och med att personifiera ledning och samverkan i ett område genom medlemmar ur lokalsamhället.

» STANDARDEN SYFTAR BLAND ANNAT TILL ATT SÄKERSTÄLLA ARBETETS SÄKERHETSASPEKTER, SÅVÄL FÖR DE SPONTANFRIVILLIGA, SOM FÖR DE DRABBADE OCH FÖR RÄDDNINGSPERSONALEN. «

Spontanfrivilliga kan bestå av såväl kvalificerade som okvalificerade personer ur allmänheten. Deras motiv för engagemang kan bero på olika saker. Engagemanget kan också variera över tid och fokusera på en incident i sin helhet likaväl som endast en separat del av incidenten. Det är därför viktigt att ta reda på vad som styr en spontanfrivilligs intresse vid just den aktuella incidenten.

Kan spontanfrivilliga verkligen »användas« eller engageras vid alla typer av händelser – exempelvis i händelse av väpnad konflikt?

– Organisationer som överväger att använda sig av spontanfrivilliga bör utvärdera om och hur spontanfrivilliga på bästa sätt ska integreras i den planerade insatsen.

Standarden tar upp tre grundläggande typer av relationer och aktiviteter mellan spontanfrivilliga och officiella aktörer och vad som skiljer dessa typer åt: spontanfrivilliga som arbetar för officiella aktörer, spontanfrivilliga som arbetar självständigt sida vid sida med officiella aktörer och spontanfrivilliga som arbetar oberoende av officiella aktörer. Dessa olika former kräver olika typer av överväganden – men generellt går det absolut att tillvarata även spontanfrivilligas engagemang inom ramen för totalförsvaret. På SIS tittar just nu en teknisk kommitté med fokus på samhällssäkerhet på frågan om och hur man skulle kunna initiera ytterligare standardiseringsarbeten med totalförsvaret i åtanke.

Vilka risker och begränsningar finns vid användning av spontanfrivilliga?

– Skulle de spontanfrivilliga utgöra en stor grupp individer så finns risk att räddningsorganisationer blir överbelastade och att verksamheten störs – vilket kan innebära ytterligare risker i arbetet. Dessutom kan spontanfrivilliga som tillhandahåller hjälp utanför den officiella insatsen försätta såväl sig själv som andra i fara. Därför är det av



yttersta vikt att ha verktyg på plats för att engagera och mobilisera spontanfrivilliga på bästa sätt.

Det är t ex viktigt för organisationer som ska hantera spontanfrivilliga att förstå vad som motiverar till engagemang och att förtydliga ansvarsfrågor. Det är också viktigt för organisationen att genom riskbedömningar identifiera risker förknippade med uppgifter som är lämpliga för spontanfrivilliga.

Hur ska man tänka för att »kvalitetssäkra« de personer som anmäler sig som spontanfrivilliga vid en händelse? Hur vet man vad de kan »användas till«?

– Standarden tar upp ett antal förberedande åtgärder som ska lösas innan spontanfrivilliga engageras i det akuta avhjälpandet och återuppbyggnaden. Det handlar t ex om ansvarsfördelning för ledning, hantering och samordning av spontanfrivilliga, förståelse för vad som motiverar spontanfrivilliga att engagera sig samt förtydligande kring ansvarsfrågor som rör t ex försäkring, ansvar, individens hälsa och säkerhet. ◦

SVENSKA LOTTAKÅREN

Jämställdhet bidrar till fred

Heléne Rådemar, rikslottachef Svenska Lottakåren

I Sverige är det för de flesta en självklarhet att kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma möjligheter att delta, utvecklas och nå sina drömmar. Det handlar om det jämlika, jämställda, inkluderande samhället och om ett samhälle som tar till vara befolkningens samlade kompetens och resurser. Sverige har kommit långt i frågor som rör jämlikhet och jämställdhet men inom vissa områden har vi en hel del kvar att göra.

Totalförsvaret är inget undantag. Om vi inte skapar förutsättningar för, eller uppmärksammar att vi riskerar att utestänga, kvinnor och flickors möjligheter, kunskaper och erfarenheter, så har vi hamnat utanför målet.

För att förbereda vårt land behöver vi dra nytta av hela samhällets samlade kompetens, för att kunna bidra såväl vid nationella kriser, som vid höjd beredskap och internationella kriser.

Idag har visserligen kvinnor samma möjlighet som män att välja yrken inom företag och organisationer som är verksamma inom säkerhet och trygghet, såsom inom försvaret, polisen eller räddningstjänsten. I alla fall finns dessa lika möjligheter på pappret. I och med att värnplikten gjordes könsneutral 2010 (något som Svenska Lottakåren bejakar) kommer dessutom allt fler kvinnor i kontakt med Forsvarsmakten då både tjejer och killar kallas till mönstring efter att värnplikten återaktiverades 2017.

Yrkesvägen är ett sätt att bidra till ett säkrare och tryggare samhälle. Men en robust krisberedskap och ett starkt totalförsvaret behöver både yrkesprofessio-



Foto: Andreas Dybeck

**» VI BEHÖVER
FRIVILLIGA SOM VID SIDAN
AV SITT ARBETE ELLER
STUDIER VÄLJER ATT
UTBILDA SIG FÖR ATT
KUNNA GÖRA EN INSATS
NÄR DET OVÄNTADE
HÄNDER OCH KRISEN ÄR
ETT FAKTUM. «**

**» OAVSETT VÄGEN, GENOM ETT YRKE
ELLER DET FRIVILLIGA ENGAGEMANGET, SÅ ÄR DET
DOCK FORTFARANDE FÖR FÅ KVINNOR SOM
DELTAR I SVERIGES KRISBEREDSKAP OCH FÖRSVAR.
HÄR GÅR SAMHÄLLET MISTE OM
VIKTIGA RESURSER. «**

nella och frivilliga som bidrar med sitt samhälls-engagemang. Vi behöver frivilliga som vid sidan av sitt arbete eller studier väljer att utbilda sig för att kunna göra en insats när det oväntade händer och krisen är ett faktum. Det är en styrka både när det gäller kompetens och ekonomisk effektivitet. Det är därför Svenska Lottakåren och de övriga frivilliga försvarsorganisationerna spelar en så viktig roll i totalförsvaret och för samhällets säkerhet och trygghet.

Oavsett vägen, genom ett yrke eller det frivilliga engagemanget, så är det dock fortfarande för få kvinnor som deltar i Sveriges krisberedskap och försvar. Här går samhället miste om viktiga resurser. Men vilka är kraven som ställs och vilka förutsättningar finns för kvinnor som vill engagera och utbilda sig? Enligt Rekryteringsmyndigheten visar mönstringsresultat att kvinnor tenderar att prestera bättre på psykologiska tester och män bättre på fysiska tester. Så hur stämmer det här överens med de behov vi har för olika befattningar och de uppgifter som ska lösas i dagens totalförsvaret? Är förutsättningarna för kvinnor och män desamma? Behöver fysisk styrka vara den viktigaste egenskapen vid urval? Är utrustning, uniformer och yrkeskläder som används utvecklade för att möta individen eller måste individen anpassa sig till utrustningen? Tar vi hänsyn till att kvinnors kroppar ser olika ut, inte bara jämfört med män, utan också sinsemellan? Att kvinnan föder barn är en sådan skillnad där kvinnan under tiden hon är gravid kan behöva andra arbetsuppgifter för att inte skada fostret. Är arbetsplatserna fullt ut rustade för att ta med det i beräkningen?

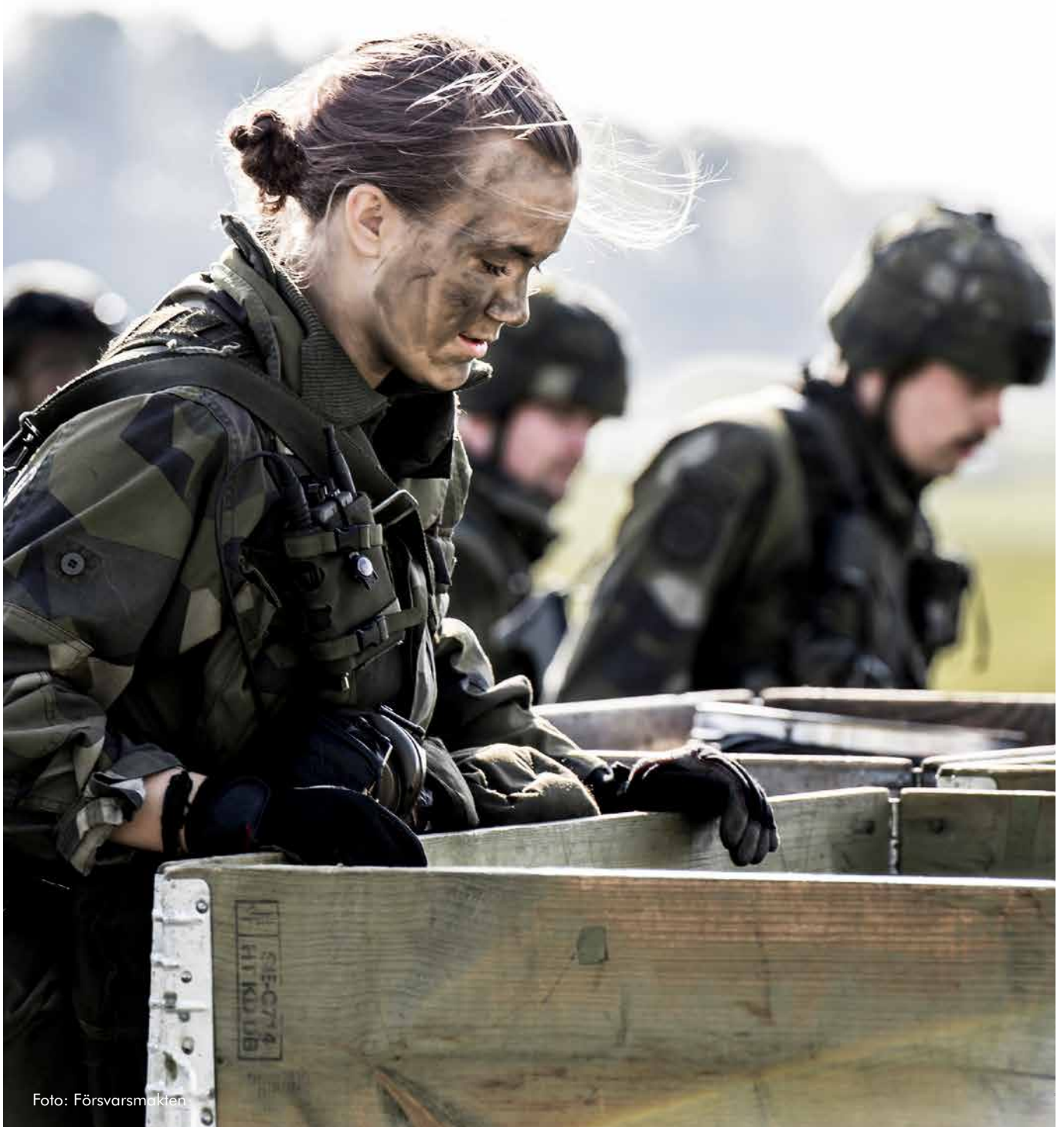
Vi må ha olika åsikter om kvinnors och mäns roller och perspektiv. Våra generaliserande bilder av kvinnor och män stämmer dessutom ofta dåligt på enskilda individer i de båda grupperna. Vi är olika och det är en styrka i sig. Vi behöver naturligtvis varandra. Men det är ett faktum att det är färre kvinnor än män som väljer att utbilda sig inom försvaret, polisen och räddningstjänsten.

Svenska Lottakåren har verkat för att synliggöra förutsättningarna för kvinnors engagemang och förutsättningarna för kvinnor att utbilda sig och delta i försvaret allt sedan vi bildades som organisation mellan två världskrig år 1924, och vi kommer oförtröttligt att fortsätta vara förebilder, uppmana, inspirera och skapa förutsättningar för att kvinnor ska kliva in och ta plats på den försvars- och säkerhetspolitiska arenan.

Vi behöver tillsammans med våra politiska beslutsfattare och arbetsgivare visa hur viktigt det är med en bred uppslutning kring ett starkt totalförsvaret med målet säker och trygg värld. Här måste förutsättningarna för att kunna delta följa med i utvecklingen. Det står helt klart att i arbetet med kriser och i krigs- och konfliktområdena när vi bättre resultat och bygger en starkare grund för ett mer hållbart freds-/uppbyggnadsarbete när kvinnor deltar i fredsprocesser och när genderperspektivet sätts på agendan. Det gäller både internationellt som här hemma.

Arbetet med att skapa förutsättningar för kvinnor att inkluderas, att utbilda sig och vara verksamma inom försvar och säkerhet kräver också att vi synliggör och säkerställer kvinnors och flickors lika rättighe-

**» ARBETET MED ATT SKAPA FÖRUTSÄTTNINGAR
FÖR KVINNOR ATT INKLUDERAS, ATT UTBILDA SIG OCH
VARA VERKSAMMA INOM FÖRSVAR OCH SÄKERHET
KRÄVER OCKSÅ ATT VI SYNLIGGÖR OCH SÄKERSTÄLLER
KVINNORS OCH FLICKORS LIKA RÄTTIGHETER, SÅVÄL
INTERNATIONELLT SOM I SVERIGE. «**





Svenska Lottakåren är en frivillig försvarsorganisation som är ideellt och partipolitiskt obunden. Organisationen ger konkreta möjligheter för kvinnor att kliva in och ta plats i försvars- och säkerhetspolitiska frågor. Foto: Camilla Spångberg

ter, såväl internationellt som i Sverige. Sverige har länge varit drivande för vikten av jämställdhet och ett genderperspektiv på säkerhet, något som vi nu även bör fokusera på här hemma.

Förändring tar tid och är inte utan våndor. 1921 fick kvinnor rösta för första gången i Sverige efter att lagen ändrades 1919. Det var tolv år efter att utredningen lades fram. Många kvinnor var också emot rösträtten.

1924 bildades Föreningen Stockholms Landstormskvinnor (som 1943 blev Riksförbundet Sveriges lottakårer) med syfte att stötta Landstormen genom att bland annat samla in ekonomiska medel. Det var så kvinnor kunde engagera sig för vårt försvar på den tiden.

Fia Sundevall beskriver i sin doktorsavhandling hur lottarörelsen med sin blotta närvaro i militären ständigt utmanade nya gränser.¹ Lottakåren bestod av dugliga kvinnor som föreslog och tog sig an nya uppgifter vilket gjorde att uppfattningar om kvinnor i försvaret förändrades.

Sakta men säkert erövrade kvinnor fler och fler roller i det militära under beredskapstiden och Andra världskriget. Exempelvis gavs de lottor som tjänstgjorde som luftbevakare även möjlighet att bära vapen, något som var ett stort steg.

På 1970-talet växte jämställdhetsrörelsen vilket skapade ytterligare incitament för att öppna nya områden inom försvarsmakten för kvinnor. Svenska Lottakåren var en viktig aktör i att driva på att kvinnor skulle få tillträde till militära yrken. Vi var länge emot könsneutral värnplikt, vilket dock har ändrats sedan dess. En politisk beredning (SOU 1977:26) tillsattes 1975 för att titta på hur kvinnor skulle kunna anställas på fler befattningar inom det militära försvaret. Svenska Lottakårens vice ordförande Christine Barke var en av de sakkunniga i utredningen – vars slutsatser så småningom fick genomslag.

Vissa områden av flygvapnet öppnades för kvinnor 1980, och 1983 skedde detsamma i armén och marinen. 1989 blev Sverige det första landet² i världen som öppnade alla militära befattningar, inklusive de stridande, för kvinnor. 1994 avskaffades kravet att

1 Sundevall, Det sista manliga yrkesmonopolet: genus och militärt arbete i Sverige 1865-1989, Makadam Förlag, 2011

2 <https://www.forsvarsmakten.se/sv/information-och-fakta/var-historia/artiklar/kvinnan-i-forsvaret/>



Överlämningsplats av förnödenheter utmed en riksväg i Mälardalen.
En soldat agerar trafikvarnare för att varna civila trafikanter.
Foto: Försvarsmakten

**» YTTERST HANDLAR DET OM TROVÄRDIGHET.
OM VI SOM SAMHÄLLE SKA KUNNA STÅ UPP FÖR ATT
VI TROR PÅ FRED, FRIHET, DEMOKRATI OCH MÄNSKLIGA
RÄTTIGHETER – DÅ BEHÖVER OCKSÅ HELA SAMHÄLLET
DELTA I FÖRSVARET AV DETSAMMA. «**

kvinnor som antas till värnplikten måste utbilda sig till officerare – och sedan dess har utvecklingen gått framåt. Men trots detta är kvinnor fortfarande en minoritet inom Försvarmakten, i dagsläget är endast 17 % av de tjänstgörande kvinnor.³

Historiskt har mycket skett och utvecklingen går framåt. Men även om det sker förbättringar så går det långsamt. Eftersom kvinnor är minoriteter i yrken inom försvaret, polisen och räddningstjänsten behövs förebilder och en organisation som har till sitt huvuduppdrag att fokusera på rekryteringen av kvinnor till vårt totalförsvar och att skapa förutsättningen för fler kvinnor att bidra. Därför behövs Svenska Lottakåren idag och länge än.

Vi ser att vårt arbete för att synliggöra kvinnors perspektiv genom medvetet genderarbete tillsammans med flera andra drivande förebilder, har gjort att frågorna flyttar sig högre upp på den dagliga agendan och tas på allvar inom Försvarmakten, de civila myndigheterna och på den politiska nivån. Det finns insikt, beslut och vilja från ledningsnivå men det tar tid att driva igenom beslut på alla nivåer i stora organisationer när ord ska omsättas till handling, om inte uppföljningen av implementeringen kraftfullt genomförs.

17%

**AV DE TJÄNSTGÖRANDE INOM
FÖRSVARMAKTEN ÄR KVINNOR**

Svenska Lottakåren har en stark vilja att försvara vårt land. Vi bidrar till försvarsvilja och till att bevara de fri- och rättigheter som vi har i Sverige. Vi fortsätter, precis som när vi grundades, att skapa en plattform för kvinnor att mötas, vi fortsätter att synliggöra kvinnor som förebilder. Vi pekar på och utmanar normer, strukturer och förväntningar på kvinnors förutsättningar att ta ledande positioner och vi fortsätter att vara starka kvinnor som kliver in och tar plats. Vi vill vara med och försvara vårt land och bidra till att göra vår omvärld ännu lite säkrare. Ytterst handlar det om trovärdighet. Om vi som samhälle ska kunna stå upp för att vi tror på fred, frihet, demokrati och mänskliga rättigheter – då behöver också hela samhället delta i försvaret av detsamma. ○

HELÉNE RÅDEMAR

- › Heléne Rådemar är rikslottachef för Svenska Lottakåren.
 - › Heléne har lång erfarenhet inom organisationen och har tidigare varit både informationschef och generalsekreterare.
 - › Svenska Lottakåren är en frivillig försvarsorganisation som är ideellt och partipolitiskt obunden. Organisationen ger konkreta möjligheter för kvinnor att engagera sig i frågor som rör både nationell och internationell säkerhet.
-

³ <https://www.forsvarsmakten.se/sv/information-och-fakta/forsvarsmakten-i-siffror/>

FÖRSVARSMAKTEN

Den bästa av viljor

Gabor Nagy, brigadgeneral
Chef totalförsvarsavdelningen, Försvarsmakten

Under det inledande decenniet av 2000-talet ansåg vi att Sverige inte var utsatt för något omedelbart militärt hot. I det civila perspektivet utgjordes hoten främst av kriser förorsakade av väder och klimat, men på senare år också av antagonistiska hot i form av terrorattentat.

Under denna tid riktades istället den militära verksamheten i Sverige mot oroshärdar utomlands och Försvarsmakten skulle främst byggas på anställda soldater och sjömän, snarare än på värnplikt. Med detta som grund kom inriktningar för och det uttalade behovet av de frivilliga försvarsorganisationernas verksamhet något i skymundan.

Sedan starten av den innevarande försvarsbeslutsperioden som omfattar åren 2016–2020, har detta förändrats. Det enskilt viktigaste nu är att öka den operativa förmågan i krigsförbanden och säkerställa den samlade förmågan inom totalförsvaret. Med ett uttalat behov av ett starkt totalförsvaret »återtänder» vi även motorn för frivilligverksamheten och de försvarsfrivilligas engagemang för vårt gemensamma försvar får åter en väsentlig och betydande roll. Under de senaste åren har antalet platser inom organisationen i Hemvärnet, som ska utgöras av frivillig personal, utökats. Inom Försvarsmaktens krigsorganisation ska också ett ökande antal befattningar innehas av frivilligpersonal från de olika försvarsfrivilliga organisationer. I linje med att värnplikten återinförts och den årliga värnpliktskullen sannolikt på sikt också kommer att utökas,




Foto: Försvarsmakten/Combat Camera

kommer frivilligorganisationernas roll som en rekryteringsfrämjande bas åter i ljuset. Utöver detta fyller frivilligorganisationerna den viktiga uppgiften att stärka folkförankringen av Sveriges beredskap – den i särklass viktigaste faktorn för ett fungerande och starkt totalförsvaret.

Totalförsvaret består av det militära försvaret och det civila försvaret och så har det alltid varit. Det som idag skiljer det militära försvaret från det vi hade för trettio år sedan är antalet krigsförband och numerären soldater och sjömän som idag är betydligt färre och lägre än det antal vi hade i slutet av 1990-talet. Man kan självklart ha många synpunkter på detta faktum och det finns naturligtvis anledningar till att så nu är fallet. Men faktum är också att dagens krigföring sannolikt är annorlunda jämfört med hur vi antog att kriget skulle se ut för trettio år sedan.

Då som nu pratar vi naturligtvis om det väpnade angreppet, det vill säga att någon annan nation med vapenmakt vill påtvinga oss sin vilja, men vi betonar också, med erfarenheter av konflikter och krig i vår

Foto: Försvarsmakten



**» BEHOVET AV FRIVILLIGA ORGANISATIONER
KOMMER FORTSATT ATT SPELA EN STOR ROLL OCH MED ALL
SANNOLIKHET ÄVEN FÅ EN ÖKANDE BETYDELSE FÖR
UTVECKLINGEN AV VÅRT TOTALFÖRSVAR. «**



Combat Camera-specialist under övning.
Foto: Försvarmakten

omvärld, att en konflikt även kommer att bestå av en gräzonsproblematik och att en motståndare kommer att nyttja så kallad hybridkrigföring. Med gräzon menas ett förlopp av händelser som påverkar oss som nation menligt i olika avseenden och med syfte att bryta eller åtminstone försvaga vår motståndskraft, men där aktiviteterna inte kan härledas till någon tydlig statsaktör.

Med hybridkrigföring menas att motståndaren angriper de punkter där vi är som svagast, och ofta med så kallade irreguljära och otraditionella metoder, vilket i många stycken ter sig som självklart i en konflikt. Vad detta dock identifierar är att det inte är självklart att en framtida konflikt kommer att utkämpas mot en lättidentifierad och tydligt utpekad militär motståndare.

Inget av detta är förmodligen nytt i krigföring, men vi ser i konflikter runt om i världen att det nyss beskrivna, i kombination med respektlöshet för mänskliga rättigheter och internationella konventioner, är alltmer förekommande. En bred beredskap och förmåga behövs, för att hantera det spektrum av hot mot samhällsviktiga och vitala funktioner, och för att mästra alla de utmaningar och behov vi totalt kommer att stå inför vid ett eventuellt angrepp. Ett angrepp som troligtvis kommer att påbörjas i en form där vi egentligen knappt är medvetna om eller kan urskilja att vi just är under angrepp. Givet att Försvarmakten idag är en mindre organisation än



Foto: Försvarmakten



tidigare kommer ett väsentligt stöd att krävas från det civila samhället för att Försvarmakten ska kunna lösa sina uppgifter vid ett väpnat angrepp. Med det som utgångspunkt måste vi tänka på att



Inträsset var stort när Försvarsmakten som en del av övningen Aurora 17 bjöd in allmänheten till en informationsdag på Gärdet i Stockholm. Foto: Försvarsmakten

skapa en större bredd på våra skyddsförmågor. Vi måste ha förmåga att hantera, skydda oss och motverka alla de tänkbara hot som vårt samhälle kan utsättas för och som en motståndare kan använda sig av för att bryta ner vår motståndskraft och vår vilja att försvara oss.

Det rör sig exempelvis om att kunna motverka och hantera hot mot teknisk infrastruktur som direkt eller indirekt kan påverka vår primära försörjning av vatten, mat och el, men också hot såsom desinformation och fysisk påverkan på olika objekt i syfte att utarma våra resurser, kraft och uthållighet. Viktigt är också att vi innehar en högre beredskap för att aktivera våra förmågor och att ha en bättre uthållighet av vårt totalförsvar.

För att skapa bredd, beredskap och uthållighet krävs att vi utökar antalet personer i det civila försvaret. Detta behöver nog innebära att ett större antal, om inte merparten av befolkningen inom åldern för tjänsteplikt (16–70 år) och som inte är uttagna för annan verksamhet inom ramen för exempelvis det militära försvaret, har en beredskap att lösa en förutbestämd uppgift i händelse av kris, gråzon eller krig. I organiseringen av den civila delen av totalförsvaret på såväl central, regional och kanske främst på lokal nivå, är en fortsatt funktionalitet inom centrala samhällsfunktioner en förutsättning som spelar och fortsatt kommer att spela en avgörande roll då vi sätts på prov. Vi har utmaningar i att hantera detta på

samtliga nivåer och vi måste fortsätta att utveckla och bygga från grunden, det vill säga på och från den lokala nivån.

Här krävs en systematik i konstruktionen för att säkerställa bland annat personalförsörjning – det vill säga att det finns människor som kan utföra de uppgifter som krävs. Detta innebär bland annat att resurskonflikter kan uppstå mellan att arbeta kvar i en funktion som är samhällsbärande redan från grunden, och en krigsplacering i det militära eller civila försvaret eller om man är kontrakterad via exempelvis någon frivilligorganisation. Vidare behövs planeringsinriktningar och ramar för vad organisationerna ska dimensioneras för, hur de i sig ska organiseras och vilka metoder som ska användas. Planeringsinriktningar krävs för att dimensioneringen på olika nivåer ska möta det förväntade hotet och för att på så sätt optimera och samordna våra resurser. Det är frågan om såväl mentala som fysiska förberedelser och indirekt också en fråga om en optimering av kostnader – och av prioriteringar.

En struktur för organisation och metod krävs för att skapa möjlighet till samverkan över geografiska gränser och organisatoriska nivåer. Har vi en enhetlighet här skapar vi goda förutsättningar för enkel och snabb samverkan. För att upprätta dessa inriktningar, ramar och strukturer krävs en tydlighet och beslutsamhet från central nivå.



Vinterutbildning i Arvidsjaur. Foto: Försvarsmakten

Vid en analys av vad givna planeringsinriktningar innebär för just »min kommun« framkommer sannolikt ett stort behov av personal för att säkerställa de grundläggande och vitala samhällsfunktionerna. Det kan röra sig om uppgifter som att förstärka och säkerställa sjukvård, social service, räddningstjänst samt kommunikation och information. Det kommer att råda en omfattande brist på personal inom dessa funktioner om man inte förbereder sig på det.

Detta är en sårbarhet som vi faktiskt kan begränsa. Här har frivilligorganisationer en viktig roll och bland andra gör Svenska Röda Korset redan stora insatser, men dessa ansträngningar behöver utökas och ytterligare specialiseras, till exempelvis inom de områden som ovan beskrivits.

Vidare hade effekten höjts väsentligt om de frivilliga med kontrakt och övriga ianspråktaga efter en grundläggande utbildning hade någon form av organisatorisk tillhörighet samt utpekade och förberedda uppgifter. Detta skulle innebära att det finns en förberedd organisation inom ett flertal funktioner, exempelvis på kommunal nivå, som efter träning och repetitionsutbildningar är väl förberedd på att lösa specifika uppgifter och känner ett extra ansvar för dessa. Genom detta hade såväl beredskapen som förmågan att säkerställa funktionalitet i samhället ökat väsentligt. Avsaknaden av ett sådant system blir sannolikt att vi istället kommer nyttja personal med allmän tjänsteplikt under höjd beredskap – personal som antagligen inte är beredd, saknar utbildning och sannolikt inte har förberedda uppgifter eller någon förberedd organisationsstruktur att inplaceras i.

Behovet är stort och kommer sannolikt att öka såväl avseende antal personer som den bredd och kompetens som krävs för att vårt totalförsvar ska vara just ett totalt försvar och skydda oss mot alla de påverkansformer vi kan förutse. Behovet av frivilliga organisationer kommer fortsatt att spela en stor roll och med all sannolikhet även få en ökande betydelse för utvecklingen av vårt totalförsvar.

Den med bäst vilja och som är förberedd kommer att klara utmaningarna! ◦

GABOR NAGY

- › Gabor Nagy är Brigadgeneral och chef vid Försvarsmaktens Totalförsvarsavdelning. Gabor är stridspilot med lång erfarenhet inom försvaret.
 - › Totalförsvarsavdelningens främsta uppgift är att leda, utveckla och samordna Försvarsmaktens samverkan med det civila försvaret för fortsatt uppbyggnad av Sveriges totalförsvar.
 - › Försvarsmaktens främsta uppgift är att ansvara för Sveriges militära försvar och att värna om Sverige. Detta arbete sker både enskilt och i samarbete med andra myndigheter, länder och organisationer.
-

**» EN BRED BEREDSKAP OCH FÖRMÅGA BEHÖVS,
FÖR ATT ATT HANTERA ETT SPEKTRUM AV HOT MOT
SAMHÄLLSVIKTIGA OCH VITALA FUNKTIONER. «**



Kriser och könsroller

Misse Wester, professor vid Lunds universitet

Att katastrofer drabbar en befolkning på olika sätt är känt sedan länge. Oftast är det de grupper som har minst resurser, antingen materiella eller sociala, som utsätts för de hårdaste påfrestningarna. Dessa grupper har en ökad sårbarhet jämfört med mer välbärgade eller resursstarka grupper, något som blir extra påtagligt i en svår situation. Denna sårbarhet visar sig i att de inte har tillgång till de basala samhällstjänsterna i samma utsträckning. Det kan gälla begränsad tillgång till sjukvård och utbildning, eller att människor behöver arbeta under obekväma arbetstider eller förhållanden för att få livet att gå ihop. Dessa ojämlikheter syns inte bara i de sociala strukturerna, utan också i väldigt konkreta termer. Det kan exempelvis handla om ett område som är segregerat, där fattigare delar av befolkningen bor i undermåliga hus som kollapsar snabbt vid stormar, översvämningar eller jordbävningar. Detta i kombination med en redan utsatt situation innan en katastrof gör att dessa grupper har betydande svårigheter jämfört med andra. Ofta finner vi att kvinnor, barn och personer med funktionsnedsättningar utgör de mest sårbara grupperna. Detta innebär inte att män inte är sårbara i katastrofer. Tvärtom kan män vara mer sårbara än kvinnor, beroende på situationen. Det är viktigt att komma ihåg att det finns stora skillnader både inom grupperna »kvinnor« och »män« som inte alltid uppmärksammas i den större diskussionen.

Detta bidrag ger en kort översikt kring hur könsroller påverkar situationen för kvinnor och män



Foto: Lunds universitet

innan, under och efter en katastrof. En svårighet i att fullt ut kunna ge en bild av hur detta område ser ut är att det finns stora brister i den information som finns att tillgå. Forskningen kring vilken betydelse könsroller har för *svenska* förhållanden om en kris skulle inträffa är dessutom begränsad. Däremot finns det forskning från andra delar av världen som kan användas för att dra lärdomar för hur det kan se ut i ett svenskt sammanhang.

Det är inte bara den vetenskapliga forskningen som lider av en brist på bra information. I många fall har vi bristfälliga uppgifter; vi kan se att kriser eller katastrofer har påverkat olika grupper på olika sätt, men har svårt att identifiera vilka faktorer detta kan bero på. Exempelvis kan man se att fler män omkommer i skogsbränder, men att kvinnor i större utsträckning drunknar vid översvämningar. Om detta beror på att män tar större risker än kvinnor, eller att kvinnor är svagare än män och inte orkar simma i samma utsträckning är svårt att säga. Denna brist på data gör att det är svårt att planera för hur man bäst förebygger denna skeva utsatthet, vilka åtgärder som behövs i den akuta fasen av en kris och hur de bästa

Lal Miah Scheik, 45 år med barnbarnet Laiju drabbades hårt av översvämningarna i Bangladesh 2018. Foto: Donald Boström



Foto: Marie Sparreus



metoderna att ta hänsyn till dessa olikheter är i en återuppbyggnadsfas.

KÖNSROLLER INNAN EN KRIS

I maj 2017 genomfördes den första nationella krisberedskapsveckan i Sverige. Initiativet kom från Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB) och många aktiviteter för att höja medborgarnas medvetenhet kring krisberedskap genomfördes på nationell och kommunal nivå. Just 2017 var den uttalade målgruppen kvinnor mellan 45 och 64, eftersom denna grupp identifierades som mest mottaglig för riskkommunikation och mest benägen att föra information vidare. Två av de tre målen som denna första krisberedskapsvecka hade var att fler privatpersoner skulle reflektera över hur man skulle klara sig i en kris och att man också skulle skaffa sig en beredskap för detta. Vad innebär detta i praktiken? Om två av målen är att tänka igenom hur en kris påverkar vardagen och vad man kan göra för att förbereda sig för detta och att man ser att kvinnor är den primära målgruppen för detta, vad säger det om de förväntningar som finns på kvinnor? Och vad säger det om vilka föreställningar om och förväntningar som finns på män?

Historiskt sett är det kvinnor som har tagit det största ansvaret för hemarbetet, jämfört med sina manliga partners. Det finns statistik som visar att kvinnor i Sverige fortfarande tar ut mer föräldraledighet än män, vilket leder till att kvinnor är borta från

arbetsmarknaden betydligt längre än män. Detta har relativt stora konsekvenser för den utveckling som kvinnor sedan står inför: löneglappet mellan män och kvinnor förblir, kvinnor tar större ansvar för hemarbete och arbetar deltid i mycket större utsträckning än män. Det här har konsekvenser för kvinnors förmåga att vara ekonomiskt självständiga – att på egen hand kunna få ihop vardagsekonomin eller att bidra till hushållets gemensamma resurser i samma utsträckning som sin manliga partner. Det innebär också att kvinnor tar större ansvar för barn, släktingar och hem än män. Att de dessutom nu får en uttalad roll som målgrupp för hushållets krisberedskap kan ses som problematiskt eftersom det förstärker en redan skev fördelning mellan ansvarsområden.

Det finns också statistik som visar att kvinnor i större utsträckning än män är ekonomiskt beroende av det stöd som samhället erbjuder, exempelvis i form av sjukbidrag. Detta gör att kvinnor är mer beroende av att samhällets tjänster fungerar jämfört med män. I ljuset av att kvinnor som grupp i Sverige är mer beroende av samhällets trygghetssystem, tar större ansvar för hus och hem och har sämre ekonomiska möjligheter än män, gör att det blir orättvist att lägga ytterligare ansvar på just denna grupp. Givetvis kan det vara lockande att rikta sig mot kvinnor med vetskapen om att det faktiskt är just denna grupp som tar större ansvar för allt som har med hemmet att göra, jämfört med män, men frågan är om det ska ske utan någon kritisk reflektion.



**I MÅNGA FALL HAR VI BRISTFÄLLIGA
UPPGIFTER – VI KAN SE ATT KRISER HAR PÅVERKAT
OLIKA GRUPPER PÅ OLIKA SÄTT, MEN HAR
SVÅRT ATT IDENTIFIERA VILKA FAKTORER DETTA
KAN BERO PÅ.**

Det finns idag väldigt få argument som förklarar att dessa skillnader skulle bero på andra faktorer än sociala. Män tjänar i genomsnitt inte mer pengar än kvinnor för att det finns biologiska skillnader mellan könen – ett sådant påstående vore absurt. Snarare finns det skillnader i de sociala roller män och kvinnor har, som till del baseras på våra biologiska olikheter. Istället för att acceptera denna obalans mellan män och kvinnor och att på sätt och vis spela på den som i exemplet med Krisberedskapsveckan, vore det kanske mer konstruktivt att ifrågasätta dessa roller. Snarare än att förstärka könsrollerna borde en diskussion om rimligheten i att lägga ytterligare obetalt ansvar på en grupp, snarare än att se det som ett gemensamt ansvar, föras.

KÖNSROLLER UNDER EN KRIS

Det finns många exempel där traditionellt kvinnliga roller leder till en ökad sårbarhet eller risk för kvinnor att omkomma i katastrofer, däremot färre exempel på att könsroller även drabbar män. Det finns dock situationer där detta blir tydligt. Ett exempel är vid skogsbränderna i Australien 2009. Denna brand är den värsta i modern historia med över 150 döda. Studier gjorda bland män som arbetade som brandmän under denna brand visar att en betydande del av dem har haft svårt att hantera den stress och känsla av vanmakt som uppkommit. Detta har yttrat sig genom att vissa har haft problem med ångest, ilska, alkoholmissbruk, eller upplevt sömnsvårigheter.

Eftersom det är en vanligt rådande norm för män att »bita ihop och härda ut« har flertalet av dessa personer inte sökt vård eller fått hjälp med dessa problem. Att drabbas av exempelvis sömnrubbingar eller ångest efter att man varit med om något traumatiskt eller livshotande är inte konstigt och i de allra flesta fall klarar individer själva att hantera det. Men för vissa individer går det inte att hantera med de normala stödsystem som finns och finns det då sociala hinder mot att söka hjälp, lider dessa personer i onödan. Forskning visar att den manliga könsrollen innebär att män bör stanna nära brandens framkant, bekämpa elden i ett försök att försvara hemmet och detta leder till att fler män än kvinnor omkommer i skogsbränder. Män som var direkt drabbade av katastrofen hade efter denna brand svårt att leva upp till rollen som beskyddare och försörjare eftersom de förlorat sina hem och hade svårt att återupprätta sina tidigare liv. Denna oförmåga att leva upp till den traditionellt manliga rollen drabbar även kvinnor, eftersom det i efterdyningarna av nästan varje stor katastrof sker en markant ökning av våld i nära relationer, riktat mot kvinnor. Att våld mot kvinnor och flickor ökar efter en katastrof resulterar i vissa

» STUDIER GJORDA BLAND BRANDMÄN VISAR ATT MÅNGA HAR HAFT SVÅRT ATT HANTERA DEN STRESS OCH KÄNSLA AV VANMAKT SOM UPPKOMMIT VID STORA BRÄNDER. «



fall också i att familjer inte vågar skicka sina fruar eller döttrar till uppsamlingsplatser, vilket kanske minskar risken för att bli utsatt för övergrepp på dessa platser men som istället gör att dessa kvinnor eller flickor tvingas stanna i hemmen när de kanske borde evakuera.

Vad denna typ av yttringar har för betydelse för svenska förhållanden är svårt att säga. Det saknas forskning kring hur olika grupper har hanterat de skogsbränder som drabbat Sverige både 2014 och 2018, och även om skadorna på skogen var stora så har de svenska skogsbränderna inte orsakat lika omfattande skador på privata bostäder som i Australien. Däremot kan det finnas skäl att fundera kring vilken påverkan en skogsbrand, eller någon annan kris, skulle ha för ett svenskt sammanhang. Sverige och Australien är lika som samhällen betraktade, vilket skulle innebära att vi kan se samma mönster här. Det behövs ytterligare forskning för att undersöka om svenska män har en ökad sårbarhet jämfört med kvinnor i detta avseende och vad som kan göras för att minska den.



Foto: Marie Sparréus

» DET KRÄVS EN ÖKAD FÖRSTÅELSE FÖR HUR KÖNSROLLER PÅVERKAR OLIKA SAMHÄLLEN UNDER EN KATASTROFS ALLA FASER, OCH ATT PÅ ETT MER SYSTEMATISKT SÄTT ARBETA MED DESSA STRUKTURER I BÅDE DET FÖREBYGGANDE OCH ÅTERUPPBYGGANDE ARBETET. «

KÖNSROLLER EFTER EN KRIS

Även efter en katastrofs akuta fas har passerat, blir könsskillnader tydliga. Efter att orkanen Mitch drabbat västra Karibien och Centralamerika 1998, har flera studier gjorts där forskare bland annat har tittat på hur könsroller spelar in i Nicaragua. Här ser man att män axlar rollen som återuppbyggare som leder arbetet framåt, medan kvinnorna följer efter. I denna kontext är det människens arbete som värderas högst, och även om kvinnors arbete och bidrag ses som viktigt är det främst i relation till människens arbete som det räknas – om kvinnorna inte lagade mat, skulle männen inte orka jobba.

I en återuppbyggnadsfas finns det möjligheter för både män och kvinnor att arbeta i olika projekt som fokuserar på väldigt konkreta åtgärder, som att bygga hus eller skolor. Här kan kvinnors deltagande ibland ses som något »roligt« för dem att göra, men att det riktiga arbetet utförs av män som i och med sin fysiska styrka är bäst lämpade för att ägna sig åt denna typ av arbetsuppgifter. Men från kvinnornas perspektiv blir det ofta en dubbel arbetsbörda. Först arbetar de med att återställa hus, och efter det arbetet tar slut tar de traditionella hemarbetsuppgifterna vid. Denna arbetsbörda innebär dubbelt arbete för kvinnor och kan leda till en situation där kvinnornas egentliga bidrag inte uppmärksammas överhuvudtaget.

Ytterligare en försvårande faktor i detta sammanhang är att det ofta även finns en norm att kvinnor inte ska arbeta utanför hemmet – det är en mans uppgift. Om kvinnor då ses som arbetande utanför hemmet är detta en indirekt avspiegling av en mans status, eftersom de män vars fruar arbetar tappar i social status. Att ens fru arbetar ses som ett misslyckande från mannens sida, vilket kan öka problem

i relationer. Kopplat till problematiken att kvinnor arbetar utanför hemmet är att män istället kan jobba längre dagar och slita ännu hårdare, för att ens fru ska stanna i hemmet. Detta är givetvis inte heller en positiv situation för någon av parterna.

Även om livet i Nicaragua är skilt från Sverige, så ser vi samma tendenser i ett svenskt sammanhang. Svenska kvinnor deltar fortfarande inte i arbetslivet på samma villkor som svenska män och tar ett större ansvar för det obetalda hemarbetet, även om arbetet med ökad jämställdhet kanske har kommit längre i Sverige än i Nicaragua. Även i Sverige tycks det finnas samma mönster – om än något mer subtilt – att kvinnors arbete inte har samma värde som människens och att det obetalda arbetet fortsätter hemma. Det väcker frågan om hur kvinnors deltagande i en svensk kontext skulle se ut.

SLUTSATSER OCH FRAMTIDEN

Orkaner, översvämningar eller jordbävningar drabbar oss utan att diskriminera, men konsekvenserna blir ojämnt fördelade på grund av sociala faktorer. Även om exempelvis en orkan drabbar ett samhälle, kan det finnas stora variationer i vad olika grupper förlorar, vilka tillgångar de har för att hantera en akut situation och hur de kan arbeta för att återställa sitt samhälle. Majoriteten av den data som finns pekar på att det framför allt är kvinnor som upplever de svåraste konsekvenserna, även om män i specifika situationer är de mest utsatta. Hur detta skulle se ut i en svensk kontext är svårt att säga eftersom det dels saknas forskning kring detta, och dels eftersom Sverige historiskt har varit förskonat från större nationella katastrofer.

Ser man till länder med liknande samhällsstruktur som Sverige, som exemplen ovan, finns det dock

goda skäl att tro att könsroller även skulle spela roll här. Redan nu ser vi att kvinnor tar ett större ansvar för hus och hem, barn och äldre släktingar. Kvinnor tjänar också mindre än män, är i större behov av samhällets ekonomiska stöd och arbetar deltid i större utsträckning. Detta gör att kvinnor är mer sårbara under en kris då detta sociala skyddsnät faller bort, att de har mindre resurser att röra sig med men samtidigt tar det större ansvaret för hemmet med allt vad det innebär.

Att framställa kvinnor som den mest sårbara gruppen är dock inte helt oproblematiskt. Det är lätt att dra slutsatsen att på grund av denna utsatthet är kvinnor i större behov av skydd än män och att det krävs särskilda insatser för att skydda kvinnor. Så kan givetvis vara fallet, men det är viktigt att inte glömma bort att en sårbar grupp inte är utan egna resurser och strategier. Här är det centralt att ta vara på den kunskap, kreativitet och innovation som finns inom gruppen, för att på bästa sätt inkludera den i krishantering. En ökad sårbarhet innebär inte en passivitet eller oförmåga att bidra till lösningar på sina egna eller andras problem och utmaningar. Här finns det såväl möjligheter för vidare forskning – som för utforskning kring hur sårbara eller drabbade grupper ska engageras i krisberedskapen.

Det som krävs är en ökad förståelse för hur könsroller påverkar olika samhällen under en katastrofs alla faser, och att på ett mer systematiskt sätt arbeta med dessa strukturer i både det förebyggande och återuppbyggande arbetet. Det kan handla om att identifiera ojämlika fördelningar av resurser som kan leda till en ökad sårbarhet: har alla grupper tillgång till utbildning eller kan förvärva kunskap på andra sätt som ökar chanserna att överleva en katastrof? Lär sig alla grupper att simma eller att läsa? Hur ser rörelsemönstren ut för olika grupper – har alla möjlighet att röra sig fritt och till de officiella uppsamlingsplatserna? Förlitar sig olika grupper på formella eller informella nätverk, och hur påverkas dessa av ett avbrott? Det samma gäller i återuppbyggnaden av ett samhälle: Ser möjligheterna likadana ut för drabbade grupper att vara delaktiga i projekt som påverkar deras situation? Finns det hinder i den sociala strukturen som förhindrar att olika gruppers förmågor och kunskap eller behov inte tas tillvara på bästa sätt?



Foto: Försvarsmakten

Listan på relevanta frågor att ställa kan göras lång och mycket arbete inom könsrollernas påverkan på katastrofhantering pågår redan. Trots detta finns det betydande brister i den information som samlas in, vilket försvårar planering och uppföljning av både framgångsrika insatser eller identifiering av områden som behöver utvecklas. Här behövs åtgärder som syftar till att skapa rutiner och systematik i datainsamling för att säkerställa att det vi lägger resurser på – i katastrofens alla faser – har den bästa effekten. ○

MISSE WESTER

- › Miss Wester är professor vid avdelningen för riskhantering och samhällssäkerhet vid Lunds universitet.
 - › Misses forskning kretsar kring hur vi tänker kring risk och hur vi beter oss i kris. Hon har tidigare forskat om beslutsfattande och mänskligt beteende i kris, samt hur samverkan och ledning i svensk krishantering kan förbättras.
 - › Hon har tidigare bland annat arbetat vid Kungliga tekniska högskolan (KTH) och Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI).
-

Litteratur

- Bradshaw, S., & Fordham, M. (2015). Double disaster: disaster through a gender lens. In *Hazards, risks and disasters in society* (sid. 233–251). Academic Press
- Enarson, E., & Pease, B. (Eds.). (2016). *Men, masculinities and disaster*. Routledge.
- Parkinson, D., & Zara, C. (2013). The hidden disaster: Domestic violence in the aftermath of natural disaster. *Australian Journal of Emergency Management, The*, 28(2), 28.

BRING

Partnerskap mellan näringsliv och civilsamhället

Thomas Tscherning, divisionsdirektör Bring



Bring upplåter lagerlokaler runt om i landet för beredskapsmaterial samt hjälper till med transporter och logistik i samband med en nationell kris. Foto: Marie Sparréus

Bring var en av många aktörer som hjälpte till i Svenska Röda Korsets insatser vid bränderna 2018. Nu inleds ett långsiktigt samarbete kring nationell beredskap – och Brings chaufförer utbildas av Svenska Röda Korset. Foto: Marie Sparréus



VARFÖR VILL BRING VARA BEREDSKAPSPARTNER?

Bring är sedan 2018 beredskapspartner till Svenska Röda Korset. För Bring är det självklart att vara en del av det samhälle vi verkar i, det ligger i vårt DNA och är något vi vill bidra till. Med våra tusentals fordon som rullar på Sveriges vägar, dygnet runt, året om, från norr till söder, är våra chaufförer ofta de som passerar eller kommer fram till ett krisdrabbat område först. Deras speciella och mycket utsatta arbetsmiljö gör att det antagligen inte finns bättre lämpade volontärer vid en kris. Vare sig det rör sig om en större trafikolycka eller en naturkatastrof så finns vi alltid i närheten.

Brings värdeord är att »ta ansvar«, »vilja mer« och »spela för laget«. Att vara beredskapspartner till Svenska Röda Korset gör att vi tar ansvar och bidrar till det samhälle vi är en del av och verkar i. Även om vi bara är en del av ett större sammanhang, vill vi göra det vi kan. Att vi kan erbjuda vårt enorma nätverk som ett stöd när samhällets egna resurser inte räcker till är ett exempel. Vi hoppas utöver att bidra till att öka den civila beredskapen, att även kunna bidra till att skapa stolthet, både hos medarbetare och bland våra kunder.

Många av våra chaufförer och medarbetare har egna erfarenheter av Röda Korset sedan tidigare. Det handlar om att man har själv varit volontär, att man har bidragit till organisationen men också att man har fått hjälp och stöd i krissituationer. Vi har

chaufförer som kommer från krigsdrabbade länder och då kommit i nära kontakt med Röda Korset. Vi vet därför att det för många känns tryggt, viktigt och angeläget att få ge tillbaka eller att fortsätta stödja organisationen Röda Korset. Vi på Bring förstår hur viktig en organisation som Svenska Röda Korset verkligen är. Vi tvingas höja blicken och får koll på verkligheten.

Att utbilda våra anställda i första hjälpen och som krisstödjare gör att våra arbetsplatser – vägarna, kontoren och terminalerna – blir tryggare platser. Men även de miljöer vi rör oss i privat blir säkrare. Som privatpersoner eller anställda har vi alltid med oss den tryggheten som utbildningen ger. Det gör också att förståelsen för vår omvärld blir tydligare och att vi kan hitta rätt vägar att gå. Vi som är ute på vägarna, och vi som jobbar i en utsatt arbetsmiljö, vi får också kunskap att agera om något skulle hända, antingen oss själva, andra trafikanter eller andra medmänniskor.

BRINGS MILJÖMÅL

I kampen mot klimatkrisen behöver fler hjälpas åt att skapa förändring. Vi har redan kunnat se förödande konsekvenser av klimatkrisen och hur djur, natur och människor drabbas. Världen står i förändring och vi behöver nya affärsmodeller som driver de etiska, sociala och miljömässiga prioriteringarna för såväl nutid som för framtid. Vi på Bring är väl medvetna om att vi verkar i en bransch som har bidragit till problemet och vi känner till den miljöpåverkan

vår verksamhet har haft och fortfarande har. Det är därför vi har tagit ett aktivt beslut om att också vara en del av lösningen och att verka för att driva på förändring. Genom att testa nya idéer, lösningar och samarbeten hoppas vi att fler tar efter, tar ansvar och att fler börjar ställa krav på sina transporter och leveranser. När statens resurser inte räcker till måste näringslivet stötta och bidra. Brings vision är långsiktig och vi vill bedriva en hållbar affärsverksamhet som tar hänsyn till vår omvärld.

BRINGS MILJÖMÅL TILL ÅR 2025:

- › Att endast använda förnybara energikällor i bilar och byggnader.
- › Att kontinuerligt arbeta med åtgärder för att reducera energiförbrukningen.
- › Att kontinuerligt arbeta med åtgärder för att reducera avfall och öka källsorteringsgraden.

FRAMTIDSSPANING

Bring delar bilden att naturkatastrofer som en effekt av klimatkrisen kommer att hända allt mer frekvent. Översvämningar, extrema skyfall, bränder och annat extremväder påverkar samhället, och även vår verksamhet, direkt eller indirekt. Det kan handla om att vi får sämre framkomlighet på vägnätet i landet, störningar i våra digitala lösningar eller att vi drabbas fysiskt, i form av bränder.

När attentatet på Drottninggatan skedde den 7 april 2017 var flera av Brings chaufförer på plats. Vid senare tillfälle har de berättat att de ville kliva in och hjälpa till. I och med vårt stora nätverk är sannolikheten stor att våra chaufförer kommer att vara med om liknande händelser i framtiden.

Det finns en grundlojalitet i Sverige om att vi tar hand om varandra. Och även om vi rör oss från »vi:et« till »jag:et« finns det ändå en grundtrygghet i Sverige. Vi tror och hoppas att vi, vid en kris, samlas och att de som kan, kommer att vilja ge tillbaka i form av direkt hjälp och stöd.

Enligt Brings åsikt finns det idag ingen logistikaktör som har tagit ett helhetsgrepp kring hållbarhet, har förståelse och tar ansvar för sin verksamhet och sin del i samhället. Bring önskar att vara den aktören. Bring planerar att växa framöver, men på ett hållbart sätt. Med våra tusentals fordon som rullar från norr till söder, dygnet runt, är vi alltid i närheten eller först på plats. Därför är och kommer vi vara en viktig del i det civila stöd som Sverige behöver bygga upp. I och med de tillväxtplaner som finns i koncernen så kommer vår närvaro i samhället bara att öka och därmed vårt ansvar som samhällsaktör. Att utbilda vår personal och våra chaufförer i första hjälpen ökar chansen och möjligheten för frivilligt stöd vid kris då det kommer finnas en trygghet i att vi bär på rätt kunskap och att vi är uttalade beredskapspartners till Svenska Röda Korset. ○

SAMARBETET MELLAN BRING OCH SVENSKA RÖDA KORSET KOMMER ATT SKE INOM FÖLJANDE OMRÅDEN:

- 1.** Beredskapslager på åtta platser runt om i landet för materiel och utrustning (exempelvis Röda Korsets västar, filter, ficklampor, tomma vattenbehållare och första hjälpenutrustning).
- 2.** Transport av materiel från lagerlokal till angiven plats (exempelvis vid en allvarlig händelse).
- 3.** Utbildning av Brings personal inom första hjälpen och krisstöd.

Andra beredskapspartners till Svenska Röda Korset inkluderar Hertz, Preem och SJ.

BRING

- › Thomas Tscherning är divisionsdirektör för Bring.
- › Bring är ett av nordens största logistikföretag. Bring är även en av Svenska Röda Korsets beredskapspartners. Denna grupp består av företag som har avtalat att bistå Svenska Röda Korset med varor och tjänster i händelse av större krisinsatser.
- › Bland annat bidrog Bring till Svenska Röda Korsets insats under skogsbränderna 2018, genom transport av sängar, första hjälpen-kit, mat och dryck till drabbade i bland annat Ljusdal och Sveg.



Foto: Niklas Björling/Röda Korset



Foto: Niklas Björling/Röda Korset

**» NÄR ATTENTATET PÅ DROTTNINGGATAN
SKEDDE VAR FLERA AV BRINGS CHAUFFÖRER PÅ PLATS.
VID SENARE TILLFÄLLE HAR DE BERÄTTAT ATT DE VILLE
KLIVA IN OCH HJÄLPA TILL. «**



När statens resurser inte räcker till måste näringslivet stötta och bidra, säger Thomas Tscherning. Foto: Bring

UTBLICK

MATTHIAS MAX, FORSKNINGSCHEF, TYSKA RÖDA KORSET

Intervju av Anders Forsberg

2012 inledde Tyska Röda Korset ett projekt inom civilskydd, med syftet att närmare studera frivilligas roll inom vid operativa krisinsatser.

Under de stora översvämningarna i bland annat Sachsen under våren och sommaren 2013 fick forskare från Tyska Röda Korsets en möjlighet att genomföra utvärderingar av pågående insatser, såsom evakueringar, i realtid. Utöver de civilsamhällesaktörer som var engagerade i hanteringen kunde man konstatera att ett stort antal frivilliga som inte hörde till någon existerande organisation – som utförde egna insatser, helt oberoende av det arbete som Tyska Röda Korset och de övriga organisationerna genomförde.

– Vi insåg att det finns en enorm potential i det engagemanget, säger Matthias Max, chef för Tyska Röda Korsets arbete inom forskning och civilskydd. Dessa observationer lade grunden för den fortsatta forskningen inom detta område, som kom att fokusera på hur den »traditionella« formen av frivillighet bättre kan användas och komma till sin rätt vid kriser, och hur »oanknutna« frivilliga bör passa in i detta sammanhang.

Oanknutna frivilliga är grupper av människor som kommer samman på egen hand, ofta som svar på



en kris eller allvarlig händelse, något som ibland även kallas för »emergenta grupper«.

– De oanknutna frivilliga kom dock att bli det vi fokuserade vidare på, konstaterar Matthias. Han påtalar att det är viktigt att skilja på *oanknutna* och *spontana* frivilliga, trots att det inte alltid är tydligt att det är olika typer av frivillighet:

– Alla kämpar med hur vi ska benämna dessa grupper, men för oss blev det tydligt utifrån det vi observerade 2013 att oanknutna frivilliga inte har ett behov av vi organiserar dem, de organiserar sig själva genom sociala medier eller andra plattformar. Spontanfrivilliga ser vi snarare som personer som ser ett problem och sedan agerar, vanligtvis på lokalsamhällsnivå.

Det viktiga, enligt Matthias, är att förstå att oanknutna frivilliga vanligtvis inte vill ansluta sig till, eller organiseras, av andra organisationer. Däremot finns det ofta en vilja att ta emot råd, instruktioner och att samarbeta med traditionella organisationer.

**» OANKNUTNA FRIVILLIGA ÄR GRUPPER AV
MÄNNISKOR SOM KOMMER SAMMAN PÅ EGEN HAND,
OFTA SOM SVAR PÅ EN KRIS ELLER ALLVARLIG HÄNDELSE,
NÅGOT SOM IBLAND ÄVEN KALLAS FÖR
> EMERGENTA GRUPPER <. «**

– Denna typ av frivilliga är projektdrivna. För Röda Korset betyder det att frågan inte blir hur dessa ska registreras som traditionella frivilliga, utan snarare hur vi – som en över 150 år gammal organisation – kan samverka och vara en intressant samarbetspartner för dessa grupper. Hur vi kan öppna våra dörrar för samarbete och hur vi kan finna de kompetenser som behövs för att möta behoven som uppstår i kris.

Matthias förklarar att planeringen för krisberedskap måste utgå ifrån en bedömning av vilka behov som finns och att identifiera *sårbara grupper*. Utifrån detta bör fokuset sedan vara att lokalisera möjliga partners och bygga nätverk, för att kunna möta dessa behov. Detta är ett arbete, poängterar han, som främst bör göras på lokal eller regional nivå, snarare än nationellt.

– Istället för att erbjuda en fast uppsättning kompetenser bör Röda Korset som organisation fråga sig vilka kunskaper och kompetenser som behövs för att möta de behov som finns – och detta är något som skiljer sig mellan lokalsamhällen. Sedan bör vi hitta partners och nätverk som kan bidra, för att möta de drabbades behov. Vi måste sträva efter en mer öppensinnad syn på frivilliga och säkerställa att vi ser människors potential att bidra på olika sätt.

– Dock, säger Matthias, detta är enbart det första steget. Vi måste utveckla vårt operativa arbete och hur vi arbetar på exempelvis regional nivå. De frågor vi måste ställa oss är vilka sårbara grupper vi har i vårt närområde och vilka kompetenser som behövs för att värna om dessa grupper. Vi behöver

partners med rätt erfarenheter och kunskaper, som kan organiseras i nätverk.

Matthias Max tycker sig se att intresset för och viljan att engagera sig är på uppgång, och att möjligheten att identifiera nätverk av människor blir lättare:

– Innan det stora flyktinganvändandet 2015 var intresset lågt, och denna typ av frågor var inte särskilt populära. Men detta har ändrats. Vid insatsen 2015 behöver vi alla resurser vi kunde få tag på, och samarbetade med många, särskilt med oanknutna grupper.

Han ser risker, men anser främst att det handlar om risker för den egna organisationen.

– Den främsta risken är att vi ignorerar alla de livshistorier som de potentiella frivilliga bär på. Dessa människor behöver inte nödvändigtvis oss som organisation, men vi behöver dem. Den största utmaningen blir då att göra vår organisation mer flexibel och attraktiv, för att möjliggöra för samarbete med oanknutna frivilliga. Det centrala för framtiden är om vi klarar av att utbilda våra frivilliga i »kompetenshantering«, dvs att kunna bedöma vilka behov som finns, vilka kunskaper och kompetenser som behövs för att möta dessa, och hur vi hittar de människor som har dessa kompetenser. För oss måste detta vara vägen framåt. ◦



Foto: Christian Björnes

SVENSKA BRUKSHUNDKLUBBEN

Närvaro, trygghet, engagemang

Therese Palm, generalsekreterare för Svenska Brukshundklubben

Frivillighet... Vad är det? Ordlistan föreslår självmant, av fri vilja, godvillig, oombedd som synonymer. Frivilligverksamhet handlar alltså om hjärta, själ och engagemang.

Svenska Brukshundklubben står inför en spännande utveckling där vi är beredda som organisation att bidra för att vara en del av krisberedskapen och totalförsvaret i än större omfattning. Så vad ser vi då?

Samhället idag kan i vissa avseenden liknas vid det samhälle vi såg när folkrörelser och folkbildningen växte fram. Vi ser ett samhälle där brist på tid tycks symptomatiskt, ett samhälle där det blir svårare att engagera ideella krafter men också ett samhälle där de som är engagerade brinner starkare än någonsin. Vi ser ett samhälle med ökad polarisering där det är tydligt att omvärlden ter sig hotfull både nationellt och internationellt. Vi ser ett samhälle i behov av samhörighet, respekt och gemenskap.

Behovet är större än någonsin att knyta samman befolkningen i stora frågor som klimat, krishantering, medmänsklighet och solidaritet. Vi behöver älska mer och hata mindre. För att göra det behövs en plattform. Naturliga forum där demokrati och medmänsklighet är ledord och där det finns ett tydligt »varför« att identifiera sig med. Dessa forum finns i vårt lands alla frivilligorganisationer. Det är vår övertygelse att frivilligheten i Sverige är en nyckel för att nå ett bättre samhällsklimat och på så vis stå väl rustade för framtidens utmaningar.

I vår organisation har vi idag både bredd och djup. Vår specialitet och uppdrag är i första hand att använda hunden som ett verktyg för att identifiera människor i omgivningen. Dels genom att påvisa fiende i terräng men också genom att leta upp försvunna människor i t.ex. rasmassor. Vi har också i uppdrag att vara certifierande instans för så kallade assistanshundar. Dessa hundar arbetar för sin förares möjlighet att leva ett så fullgott liv som möjligt, trots funktionsnedsättning. Vi har diabeteshundar, epilepsihundar, servicehundar och hundar för psykisk hälsa. Forskningen talar sitt tydliga språk. Hundar gör skillnad för människors välmående och mentala hälsa. Assistanshundar, patrullhundar och räddningshundar finns av en anledning. De behövs! Och frivilliga gör det möjligt. Det är de som utbildar, tränar och hanterar hundarna!

Brukshundklubbens specialistkompetens skulle kunna användas i ett mycket bredare perspektiv. Våra hundförare både vill och kan göra mer. Hunden har fler områden som idag är mer aktuella än någonsin. Låt oss göra ett besök i framtiden.

Rustning av samhället för kris och krig kan ses ur tre perspektiv. Dels handlar det om förebyggande arbete, dvs. det arbete som bedrivs för att i så stor utsträckning som möjligt se till att det oönskade inte sker. Dels handlar det om vårt arbete för att stå väl förberedda om krisen eller kriget kommer, och att kunna hantera dessa situationer. Den sista delen handlar om efterarbete. Hur tar vi hand om



Foto: Försvarsmakten

medmänniskor som genomgått en kris eller konflikt. Dessa tre delar är alla en väsentlig del för en nations motståndskraft – och i alla delar ser vi att hunden kan bidra.

FÖREBYGGANDE ARBETE

Våra medlemmar har förmånen att arbeta tillsammans med en naturlig brobyggare. I mötet med andra människor fyller hunden en roll som kommunikator vilket gör hunden till ett gränsöverskridande hjälpmedel, som ger möjlighet för alla att känna tillhörighet. Genom hunden kan du som frivillig nå fler människor, öppna flera dörrar och möjliggöra samtal på djupet – på riktigt.

I andra länder är frivilligarbete något eftersträvarsvärt. Det är ett arbete med status och som skapar möjligheter för den enskilde individen. Även i Sverige borde frivilligheten få ta plats. Redan i ung ålder. Svenska Brukshundklubben ser det som självklart att vi bör införa inslag av frivillighet i den svenska läroplanen. Låt frivilligorganisationer åka ut till skolor och presentera sitt arbete, låt barn och unga få vara med att göra skillnad.

**» HUNDENS FÖRMÅGA
ATT NYTTJA SIN NOS OCH
SINA ÖRON ÄR MÅNGA
GÅNGER STÖRRE ÄN VI
KAN FÖRSTÅ. «**

Det förebyggande arbetet skulle kunna ge människor möjlighet att mötas, att stärka integration och gemenskap och stärka samhällets motståndskraft.

KRIS- OCH KRIGSBEREDSKAP

Svenska Brukshundklubben ser det som självklart att vi tillsammans behöver förbereda oss för att kunna svara mot kriser och i värsta fall krig. Som ett led i detta ser vi möjligheten för andra typer av uppdrag och verksamheter som en bidragande faktor för att utvecklas, bibehålla kompetens och fylla en

» DET FÖREBYGGANDE ARBETET SKULLE KUNNA GE MÄNNISKOR MÖJLIGHET ATT MÖTAS, ATT STÄRKA INTEGRATION OCH GEMENSKAP OCH STÄRKA SAMHÄLLETS MOTSTÅNDSKRAFT. «

än större funktion i samhället. Här ser vi samverkan mellan frivilligorganisationer och andra myndigheter som t.ex. polisen som centralt. Genom uppdrag på nationell nivå i fredstid kan vi bibehålla och utveckla kompetens så att vi står starkare den dagen hotet står för dörren.

Svenska brukshundklubben har redan idag specialistkompetens, men vi har också många medlemmar som kan bidra både i utveckling och utbildning av Sveriges beredskap generell. Vårt vassaste verktyg är naturligtvis hunden. Hunden är en sensor överlägsen det mesta. Den kan verka utan teknik, digitalisering eller tillgång till ström. Hundens förmåga att nyttja sin nos och sina öron övergår i många avseenden människans förmåga att förstå. Det är dessutom en sensor som inte kan påverkas genom yttre påverkan i lika hög utsträckning som digitala hjälpmedel.

Under 2019 års Folk och försvarskonferens i Sälen uttrycktes en önskan om att polisen ska kunna avlastas inom vad vi kan kalla »icke-polisiärt« arbete. Detta kan givetvis göras med hjälp av andra myndigheter och instanser. Dock kan man redan här se att vi frivilliga har mycket att ge. Det finns mängder av exempel på uppgifter där frivilliga skulle kunna komma till hjälp där myndighetsresurserna tar slut. Frivilligorganisationer har kompetens inom stora områden som t.ex. transporter, hantering av traumatiserade människor, hjälp vid eftersök av försvunnen person eller förebyggande avsök i lokal för att t.ex. förhindra att narkotika kommer in i skolmiljöer etc. Vi har frivilligorganisationer som Svenska Blå Stjärnan som har kompetens inom och arbetar med smittohantering och sanering. Vi i Svenska Brukshundklubben har kompetens att genom hunden identifiera smitta.

Vår specialistkompetens gällande assistanshundar gör att vi också står rustade att kunna ta fram hundar som kan verka lugnande i händelse av t.ex. traumatisering som ett självklart steg att ta tillsammans med de organisationer som finns på plats vid olyckor, kris och konflikt. Dessa hundar skulle kunna verka även i tider av fred för att hjälpa personer och familjer som genomgår trauman och tragedier.

I allt ovanstående behövs ett närmare samarbete med myndigheter och andra instanser för att underlätta för frivilligorganisationer i deras arbete att hjälpa och förbereda.

EFTERARBETE

En central del i krisberedskap handlar givetvis om att veta vad man gör när man genomgått en kris för att komma ut på andra sidan. Här handlar det mycket om kriskommunikation, platser av trygghet och tillit samt att ta reda på de fysiska skador som uppkommit. Här kan de frivilliga utgöra en betydande skillnad i förmågan att kunna hantera mängd. Myndigheter må i många avseenden ha viljan, men ofta saknas resurserna. Här kommer vi som frivilliga in. Frivilligorganisationer har den mängd armar, ben och hjärtan som behövs för att stötta upp i detta läge. Dock behöver även vi bra utbildningar, stöttning och förberedelser för detta.

Det vore önskvärt att specifika medel och resurser reserveras för övning och samlade forum för de frivilliga försvarsorganisationerna. Dels behövs detta för de befintliga frivilliga men också i samband med rekrytering av unga och nya hungriga själar som önskar göra skillnad men ännu inte är säkra på vilket vis.

Stor del av våra medborgare har aldrig upplevt kris. För att få förståelse behövs kunskapsutbyte mellan äldre och yngre generationer men kanske också över gränserna. Full förståelse för något får man aldrig om något om man inte har upplevt det. Dock finns vägar att gå för att få fördjupad och ökad förståelse för vad kris innebär och hur omfattande ett efterarbete kan vara. Här kan samverkan mellan länder ha avgörande betydelse. Återkommande utbildningar och workshops med personer som har genomlevt kriser är en väg att gå. Att ha nära samverkan med organisationer och företag som arbetar med detta och ser det i sitt löpande arbete är en annan.

FRIVILLIGHETEN I FRAMTIDEN

Vi ser en framtid där tillit, förtroende och nätverk är ledorden. En framtid där systemen och människorna inom dessa arbetar med varandra, inte mot varandra. Att möta och bli bemött med respekt och samarbets-



Foto: Magnus Fröderberg

**» SVENSKA BRUKSHUNDKLUBBEN SER DET
SOM SJÄLVKLART ATT VI BÖR INFÖRA INSLAG AV
FRIVILLIGHET I DEN SVENSKA LÄROPLANEN.
LÅT FRIVILLIGORGANISATIONER ÅKA UT TILL SKOLOR
OCH PRESENTERA SITT ARBETE, LÅT BARN OCH UNGA
FÅ VARA MED ATT GÖRA SKILLNAD. «**

vilja är av största vikt. Trovärdighet byggs genom gediget arbete, ömsesidig respekt och erkännande. För ökad tillit och större förtroende behövs kommunikations- och informationsinsatser om de frivilliga organisationernas arbete – både mot allmänheten och mot andra organisationer och aktörer. Detta ligger delvis hos den enskilde frivilligorganisationen, men behöver också komma från uppdragsgivare och samhället i övrigt. Mot bakgrund av de insatser som de frivilliga deltar i så är det förvånansvärt lite av detta i t.ex. media.

I ett nätverk av aktörer ser vi givetvis myndigheter och frivilligorganisationer som självklara lagspelare. Men här blir det av största vikt att arbetet myndigheterna emellan fungerar bra och att de frivilligas insatser hos en myndighet ger ringar på vattnet och kan initiera ett samarbete med en annan. Idag är det en lång väg att gå för att initiera nya samarbeten, få nya kontakter och nå framgång som frivilligorganisation. Ofta är det knutet till personliga kontakter eller ett leverne på gamla meriter vilket leder till att samverkan är långt ifrån självklart.

Brukshundklubbens önskan är att få en tydliga samtalspartner som identifierar behov, idéer och resurser och ser till att det blir verkstad av detta. En instans som har i uppdrag att på myndighetsnivå se över frivilligheten i det stora sammanhanget. En instans som fungerar som dialogpart där frivilligorganisationer får synas, höras och ta plats. En instans där framtidens insatser och uppdrag kan dialogiseras och formas i samråd med de frivilliga. Kanske borde det finnas en Myndigheten för frivilliga organisationer i samverkan. En sådan myndighet, eller motsvarande, skulle kunna omfatta en utbildningsplattform för grundläggande frivillighet där alla frivilliga orga-

nisationer har sitt naturliga rekryteringssäte av nya spjutspetsar inom frivillighet.

Vi ser att strävan mot krisberedskap och ett hållbart samhälle görs hand i hand med oss frivilliga. ◦

SVENSKA BRUKSHUNDKLUBBEN

› Therese Palm är generalsekreterare för Svenska Brukshundklubben. Hon har tidigare arbetat inom Studieförbundet och är både lärare och instruktör i Svenska Brukshundklubben.

› Therese har tidigare jobbat som handläggare för avel och hälsa och var projektledare när uppdraget för certifiering av assistanshundar tillföll Svenska Brukshundklubben.

› Svenska Brukshundklubben är en av Sveriges 18 frivilliga försvarsorganisationer och har i uppdrag att träna och rekrytera hundar och personal till Försvarsmakten och MSB.

LÄNSSTYRELSEN VÄSTMANLAND

Vi behöver frivilligorganisationerna

Ulrica Gradin, länsråd vid Länsstyrelsen i Västmanlands län

Det var annandag jul 2011 och jag skulle ta dagens första promenad med hunden. Omgivningen som mötte mig när jag klev ut genom dörren var helt annorlunda än dagarna innan. Stormen Dagmar som drog in över Västernorrland denna helg hade förändrat allt till ett islandskap där det inte gick att ta sig fram. Skogar där jag lekt som barn fanns inte mer. Allt var verkligen förändrat och naturens krafter blev återigen väldigt tydliga.

Några år senare följde jag med när försvarsministern besökte Länsstyrelsen Västernorrland efter stormen Ivar. Där fick vi träffa flera av de som hade hanterat effekterna av stormen. Runt bordet satt representanter från kommuner, elbolag, polis, statliga myndigheter med flera. Alla berättade om de insatser som gjorts och delade med sig av erfarenheter och vad som kunde förbättras. En slutsats var att samverkan i länet hade fungerat bra, tack vare den vardagssamverkan och de rutiner som hade funnits under lång tid. Ett starkt minne är berättelsen om lokalradion som hade sänt kontinuerligt och blivit till »en röst och vän i natten«. Någon som fanns där för de som hade drabbats av stormen och som satt i sina hem i mörker, utan el." Det här visar också vikten av att vi som enskilda förbereder oss, att vi bland annat har en batteridriven radio hemma.

Vi lever i ett samhälle med snabb tillgång till information, alltid uppdaterade om vad som händer. Vi är ständigt »uppkopplade» och beroende av den teknik



Foto: Pia Nordlander

som finns. Samtidigt är vi sårbara när något händer och under de senaste åren har vi sett flera exempel på hur vi påverkas av stormar, bränder och torka. Som enskilda individer kan vi förbereda oss för att klara vissa situationer och vi kan alla ha en krislåda hemma packad med radio, filter, mat, värmeljus, vattendunkar med mera. Vid omfattande, utdragna händelser kan det dock finnas behov av hjälp. Dessutom har vi alla olika förutsättningar för att klara oss. Någon med funktionsnedsättning eller en äldre person kan ha större behov av stöd och hjälp för att klara en krissituation.

Att hantera omfattande olyckor, händelser eller samhällskriser kräver samverkan – att flera olika aktörer arbetar tillsammans utifrån det som var och en ansvarar för och kan bäst. Det krävs samordning så att de som ska agera har samma uppfattning om läget och vad som bör ske närmast. Det kan handla om att prioritera var reservkraft ska sättas in först för att få igång teleanläggningar, behovet av vattentankar och



Skogsbrand på norra sidan om Ljusnan strax söder om Kårböle. Foto: Försvarsmakten

var de ska placeras och mycket annat. Exemplet jag lyfte ovan, stora stormar, krävde samarbete mellan elbolag, telebolag, polis, Trafikverket med flera, för att hantera effekterna av stormen och för att återställa efter skador.

Sommaren 2018 kommer vi alla att minnas länge. Värmen som drog in över landet, badstränder som myllrade av människor, barn som plaskade i vattenbryn och vuxna som sökte lite skugga där det gick. Tyvärr kommer vi också att förknippa sommaren 2018 med de hemska bränder som spred sig över landet. Västmanland, Gävleborg, Dalarna, Jämtland, Kalmar, Norrbotten, ja, många av Sveriges län drabbades i olika omfattning av bränder. Bränder som krävde enorma insatser från så många människor; för att bekämpa själva elden naturligtvis, men också för att säkerställa god informationsspridning, planera för evakuering av boende, förse alla de som hanterade händelsen med förnödenheter, och för att planera för och försöka förutse hur brandsituationen kunde utvecklas.

Många medarbetare på Länsstyrelsen och i andra organisationer i Västmanland bär på erfarenheter och minnen från den stora skogsbranden 2014. Därför var Länsstyrelsen och länets kommuner beredda på att något kunde hända när den extrema torkan höll i sig. I Västmanland vidtog vi förberedelser: exempelvis planerade Lantbrukarnas riksförbund (LRF) och Länsstyrelsen tillsammans med andra

aktörer för hur LRF skulle kunna bidra om något hände. Det handlade om evakuering av djur, men också att förbereda hur exempelvis flytgödseltunnor med vatten kunde användas i släckningsarbetet. I juni 2018 utbröt så en brand i Sala kommun, men även andra delar av länet drabbades.

Sala kommun aktiverade tidigt sin krisledningsorganisation utifrån att det fanns en riskbild för vad torkan kunde innebära. Bland annat påbörjade kommunen planering för evakuering, en plan som även skulle inkludera fritidshus och att identifiera personer med särskilda behov.

Vi på Länsstyrelsen hade noggrant följt väder- och brandriskprognoser och var snabbt i gång när branden bröt ut. Vi upprättade en stab som löpande omvärldsbevakade för att bedöma läget och effekterna av branden samt alternativa händelseutvecklingar. Länsstyrelsens tjänsteman i beredskap genomförde regelbundet samverkanskonferenser inom U-Sam, Västmanlands krisberedskapssamverkan. Alla länets kommuner, regionen, räddningstjänsten, Polisen, Försvarsmakten, P4 Västmanland, SOS Alarm, LRF, SMHI, Trafikverket, Vattenfall med flera medverkade vid dessa samverkanskonferenser - viktiga aktörer som tillsammans hanterade händelsen. Syftet med samverkanskonferenserna var bland annat att alla aktörer skulle ha samma information om brandläget, kunskap om varandras åtgärder och kunna lyfta behov av specifikt stöd.

**» ATT HANTERA
OMFATTANDE OLYCKOR,
HÄNDELSER ELLER
SAMHÄLLSKRISER
KRÄVER SAMVERKAN
– ATT FLERA OLIKA
AKTÖRER ARBETAR
TILLSAMMANS UTIFRÅN
DET SOM VAR OCH EN
ANSVARAR FÖR OCH
KAN BÄST. «**

Foto: Niklas Björling



Personal från Länsstyrelsen var på plats i Sala, både hos kommunen och på brandstationen. Kunnig personal med vana av naturvårdsbränning medverkade även för att göra bedömning av utveckling och risker gällande skog och brand. Allt för att stödja, samordna och gemensamt kunna inrikta länets arbete med branden.

En viktig uppgift var också att informera allmänheten, och alla aktörer som hanterade branden. Allmänheten vill och ska kunna få information om vad som händer och om vad de kan och bör göra. Samverkan med media, som P4 Västmanland som är beredskapskanal, har vid flera inträffade händelser visat sig vara ovärderlig. För att få till en bra, samordnad information till allmänheten samverkade också kommunikatörer från Länsstyrelsen, kommuner, regionen, Polisen med flera.

Erfarenheter från branden 2014 visade att många söker information på Länsstyrelsens webbplats vid större händelser och därför uppdaterades den kontinuerligt, flera gånger per dag, för att vara så aktuell som möjligt. Informationen samlades in och sammanställdes från flera olika aktörer. Det bidrog till att informationen var samstämmig, vilket ökade tryggheten för personer som sökte information om händelseutveckling och vilka åtgärder som vidtogs.

De myndigheter och offentliga organ som är satta att hantera olika händelser är oftast resursmässigt slimmade organisationer, dimensionerade för att klara de uppdrag vi har under normala förhållanden. Uthållighet vid kriser som pågår under längre tid är en utmaning för alla organisationer och stöd behövs. Därför är det en styrka att vi 21 länsstyrelser sluter upp och kan stödja varandra när något inträffar. Så skedde vid branden i Västmanland i juni, men också vid de omfattande bränder som senare uppstod i Gävleborg, Dalarna och Jämtland. Länsstyrelsepersonal från olika delar av landet ställde upp och åkte till de län som drabbades för att förstärka berörda länsstyrelsers staber. Det rörde sig om personal med kompetens inom kommunikation, geografiska informationssystem (GIS), naturvårdsbränning, ekonomi, juridik, stabsmetodik med mera.

Ett stort stöd vid branden i Västmanland i somras var den frivilliga resursgrupp (FRG) som finns kopplad till Sala kommun. Även resursgrupper från sju andra kommuner deltog för att stödja räddningssatsen med logistik, mat och andra förnödenheter till styrkorna i skogen, men också till de boende som evakuerades. De frivilliga resursgrupper som finns kopplade till många kommuner är en ovärderlig resurs. En annan viktig aktör under sommarens brän-



Foto: Försvarsmakten



Foto: Kjell Gustafsson

der var LRF som hjälpte till med vattning med hjälp av flytgödseltunnor, skogsarbete och transporter, av vatten och annat. För kommunen var LRF med sin goda lokalkännedom en viktig kunskapskälla.

Viljan och engagemanget när något inträffar är oerhört stort från spontanfrivilliga och alla frivilligorganisationer som verkar i dag. Vi har gång på gång sett prov på detta och fått höra historier om personer som har gjort skillnad. Det kan handla om frivilliga som delade ut mat och vatten till de som satt fast i bilar under en snöstorm i Stockholm. Om unga personer som vet hur kommunikationsutrustning kan sättas upp under en stor brand, men också om alla de som deltar i organiserad form som Svenska Röda Korset, Bilkåren, Missing People och andra grupper. Under flyktmottagandet 2015 var det också många frivilliga som hjälpte till på olika sätt. De frivilliga resursgrupperna kan hjälpa till vid till exempel evakuering, med informationsspridning, med att dela ut vatten och med administration och andra praktiska uppgifter. Det mänskliga stödet som de frivilliga kan ge drabbade ska heller inte förringas. Alla kan göra skillnad för hur vi hanterar en kris och effekterna av en omfattande händelse!

Under sommaren 2018 fick jag själv uppleva hur frivilliga stöttade räddningsinsatser, såväl i mitt eget län som i Gävleborg. När jag och landshövdingen i Västmanlands län besökte brandområdet i Broddbo i Sala kommun möttes vi av bland annat Civilförsvarsförbundet. Lugna, stödjande frivilliga som var på plats för att säkerställa att de som kämpade med branden hela tiden fick mat och vatten, men också ett vänligt leende. Samma sak upplevde jag senare på sommaren då jag följde med min kollega vid Länsstyrelsen Gävleborg ut till brandområdet i Ljusdals kommun. Det brann på flera platser och bränderna var inte under kontroll. Vi stannade vid Lassekrog, samlingsplats och bas för personalen som jobbade med branden. Där fanns bland annat en stor vagn uppställd med mat, godis, plåster, myggsalvor, med mera. Frivilliga bemannade vagnen och

**» BEHOVET AV
FRIVILLIGA SOM KAN
STÖDJA OSS SOM
HAR TILL UPPGIFT
ATT HANTERA
KONSEKVENSERNA AV
SAMHÄLLSKRISER
KOMMER ATT ÖKA. «**

både svarade på frågor och såg till att alla som kom in där – brandmän, sjukvårdare, poliser eller hemvärnsmän – fick med sig något de behövde.

Att förebygga, motstå och kunna hantera en kris är vad svensk krisberedskap handlar om. Arbetet med att utveckla krisberedskapen har pågått sedan slutet av 1990-talet, men vi blir hela tiden påmind om att vi måste fortsätta ha fokus på arbetet. Digitala system styr tillgång till exempelvis vatten och el, där störningar kan få stora konsekvenser. Kraftiga oväder, svåra olyckor och smittsamma sjukdomar kan lamslå samhällsviktiga nervbanor, påverka transporter, sjukvård, livsmedelsförsörjning med mera. Kombinationen av vårt beroende av fungerande infrastruktur och översvämningar, bränder eller stormar gör att vi fortsatt måste utveckla vår krisberedskap. I regeringsförklaringen anges också att den civila beredskapen ska rustas för att bättre kunna möta klimatrelaterade kriser. Sverige ska också åter bygga upp ett civilt försvar för att kunna motstå en situation när landet befinner sig i höjd beredskap. Det är stora och omfattande uppgifter som vi, myndigheter och kommuner med flera, står inför. Det här gör att behovet av frivilliga som kan stödja oss som har till uppgift att hantera konsekvenserna av samhällskriser kommer att öka. De spontan-

Röda Korsets första hjälpare och polisens volontärer på plats inför minneshögtiden ett år efter attentatet på Drottninggatan. Foto: Niklas Björling



frivilliga som vill hjälpa till när något har inträffat är betydelsefulla resurser, men genom att bli medlem i frivilligorganisationer ökar de frivilligas kunskap om hur de bäst kan bistå vid händelser. De som ingår i en organisation får möjlighet till utbildning, får veta hur och på vilket sätt de ska samverka med varandra, och information om uppgifter, säkerhet med mera. För de personer som är satta att leda eller samordna arbetet vid en kris skapar frivilligorganisationerna en trygghet i att deras medlemmar »klarar sig själva« och enkelt kan kugga i den struktur som finns för krisberedskapsarbetet och snabbt komma igång med arbetet.

Vi myndigheter behöver ta vara på den kraft som finns i frivilligheten och säkerställa att vi använder den kraften på rätt sätt. För att göra det måste vi ha kunskap om varandra. Vi behöver veta vem som gör vad, vilka kompetenser som finns att tillgå och hur vi kan arbeta tillsammans. Vi behöver lära känna varandra och planera för hur vi ska arbeta tillsammans innan något händer och inte först när något inträffar. Erfarenheter från till exempel stormen Ivar visar tydligt att det är vardagssamverkan, att känna till rutiner och arbetssätt, som har mycket stor betydelse för hanteringen av en omfattande händelse. De frivilliga ska ingå i de planer vi har för hur vi ska hantera olika händelser i länet och därför behöver vi teckna överenskommelser med frivilligorganisationer så att vi som myndighet vet vilket stöd som kommer att finnas vid en kris, men också vid höjd beredskap.

Redan i Totalförsvarsövning 2020 ska vi på olika sätt pröva vår förmåga att klara en situation med höjd beredskap. Inför det ska vi på Länsstyrelsen

planera för hur vi ska arbeta, när vår uppgift som högsta civila totalförsvarsmyndighet blir att samordna och inrikta arbetet i länet i en situation med höjd beredskap. Vi utgår från hur vi planerar och organiserar oss för att hantera kriser och stärker upp detta ytterligare utifrån krav som kan komma att ställas på oss vid höjd beredskap. Övningen ger oss sedan kunskap om hur vi behöver utveckla och förstärka vår förmåga, där frivilliga organisationer är en självklar och viktig samverkansaktör. Samhället behöver frivilliga, både vid kriser och vid höjd beredskap. ◦

ULRICA GRADIN

- › Ulrica Gradin är länsråd vid Länsstyrelsen i Västmanlands län.
 - › Ulrica är i grunden civilekonom och har under en stor del av sitt arbetsliv jobbat med civilt försvar, krisberedskap, styrning och ledning och har tidigare varit departementsråd vid Försvarsdepartementet.
 - › Länsstyrelserna är sammanhållande för krisberedskapen inom respektive län. Som högsta civila totalförsvarsmyndighet inom länet ska länsstyrelserna verka för att största möjliga försvarseffekt uppnås och bland annat samordna de civila försvarsåtgärderna i länet.
-



TILLSAMMANS I KRIS

Svenska Röda Korset
Postadress: Box 17563,
118 91 Stockholm
Besöksadress: Hornsgatan 54
Telefon växel: 08-452 46 00
Hemsida: redcross.se

